

Универзитет у Београду

Филозофски факултет

Одељење за историју

Мастер рад

**Путовање Јосипа Броза Тита у земље Латинске
Америке и Сједињене Америчке Државе**

Ментор:

проф. др Љубодраг Димић

Студент:

Горан Колашинац ИС 18/17

Београд, 2019.

Садржај:

Предговор.....	4
1. Увод.....	6
2. Путовање Јосипа Броза у Бразил.....	8
• Сједињене Државе Бразила.....	9
• Настанак и развој Бразила.....	10
• Политички и економски живот Бразила.....	11
• Бразилска спољна политика.....	13
• Југословенско-бразилски односи.....	16
• Јосип Броз у посети Бразилу.....	18
3. Путовање Јосипа Броза у Чиле.....	21
• Република Чиле.....	21
• Друштвено-историјски развој Чилеа.....	22
• Политички живот Чилеа.....	24
• Чилеанска привреда.....	25
• Спољна политика Чилеа.....	26
• Територијални спор Боливије и Чилеа.....	27
• Југословенско-чилеански односи.....	28
• Посета Јосипа Броза Чилеу.....	30
4. Путовање Јосипа Броза у Боливију.....	33
• Република Боливија.....	33
• Настанак и развитак Боливије.....	34
• Економске одлике Боливије.....	36
• Политичко стање у Боливији.....	37
• Спољна политика Боливије.....	49

• Односи Југославије и Боливије.....	40
• Јосип Броз у посети Боливији.....	44
5. Путовање Јосипа Броза у Перу.....	46
• Република Перу.....	46
• Историјски развој Перуа.....	47
• Политичке партије и организације Перуа.....	48
• Југословенско-перуански односи.....	48
• Јосип Броз у посети Перуу.....	49
6. Путовање Јосипа Броза у Мексико.....	50
• Сједињене Државе Мексика.....	51
• Историјски и политички развој Мексика.....	51
• Спољна политика владе Лопеза Матеоса.....	53
• Југословенско-мексички односи.....	55
• Јосип Броз у посети Мексику.....	56
7. Путовање Јосипа Броза у Сједињене Америчке Државе.....	59
• Сједињене Америчке Државе.....	59
• Југословенско-амерички односи.....	61
• Јосип Броз у посети Сједињеним Америчким Државама.....	64
8. Штампa о посети Јосипа Броза земљама Латинске Америке и Сједињеним Америчким Државама.....	67
8. Говор Јосипа Броза након повратка са пута.....	70
9. Закључак.....	71
10. Коришћени извори и литература.....	74

Предговор

Када се говори о међудржавним посетама на највишем нивоу, посебну пажњу треба обратити на сваки разговор вођен између делегација које су у њима учествовале. Како ова тема, до сада, није детаљније обрађивана, а како сматрам да заузима значајно место у југословенској спољној политици, одлучио сам да јој се посветим. Посета југословенског председника Јосипа Броза земљама Латинске Америке и Сједињеним Америчким Државама, септембра и октобра 1963. године, догодила се након периода који је био изузетно критичан по мир у целом свету. Ипак, након што су кризе успешно превизеђене, и након што је потписан Московски споразум, према коме су забрањене нуклеарне пробе, посета југословенског шефа државе могла је да протекне у знатно мирнијем тону. Такође, бавећи се овом темом желео сам да наставим са истраживањима по архивима, започетим током писања дипломског рада. У овом случају, главни извор информација био ми је Архив Југославије, односно грађа која се налази у фонду Кабинета Председника Републике, као и архивска грађа новинске агенције ТАНЈУГ. Грађу која се налази у фонду Кабинета Председника Републике искористио сам приликом писања свих поглавља овог рада. Ова грађа била ми је најзначајнији извор приликом приказивања политичких и економских односа који су постојали између Југославије и земаља Латинске Америке и Сједињених Америчких Држава. Једнако значајна била ми је грађа фонда новинске агенције ТАНЈУГ, коју сам искористио приликом приказивања новинских чланака и извештаја везаних за посете југословенског председника. За писање тог поглавља корисни су ми били и новински текстови из дневних листова Политика, Вечерње новости и Борба.

Приликом одабира теме био сам од стране ментора, проф. др Љубодрага Димића, упознат са чињеницом да се до сада нико детаљније није бавио овом темом, осим саме посете Јосипа Броза Сједињеним Америчким Државама, која је посебно обрађена у монографији Драгана Богетића, *Југословенско-амерички односи 1961-1971*. Сама тема је јасно хронолошки одређена и обухвата период септембра и октобра 1963. године. Ипак, пре него што је писано о самој посети, дате су одређене информације о тим државама Латинске Америке, као и о Сједињеним Америчким Државама. То је учењино како би се читаоци детаљније могли упознати са историјским развојем тих држава, али и да би се приказао континуитет међудржавних односа који су довели до реализације посете.

Поред архивске грађе, за писање овог рада веома су ми помогле већ постојеће монографије, као и зборници радова. За приказивање југословенске политике према земљама трећег света и Сједињеним Америчким Државама посебно бих издвојио монографију Дубравке Стојановић *Рађање глобалног света 1880-2015*, али и две публикације Драгана Богетића *Нова стратегија спољне политике Југославије 1956-1961* и *Југословенско-амерички односи 1961-1971*. Те три публикације су ми у великој мери помогле да прикажем политички развој и политичко стање држава Латинске Америке и Сједињених Америчких Држава. Са друге стране, зборник радова *Спољна политика Југославије 1950-1961*, био ми је од великог значаја приликом приказивања односа Југославије са земљама Латинске Америке и Сједињених Америчких Држава у годинама уочи Брозове посете. Поред тога, за општи политички контекст у раду најважнија била ми је монографија Бранка Петрановића *Историја Југославије 1918-1988*, књ. 1-3, затим дело Љубодрага Димића *Југославија и Хладни рат*, монографија Дарка Бекића *Југославија у Хладном рату*, публикација Ода Арне Вестада *Глобални хладни рат*, као и монографија Цона Гледиса *Хладни рат*.

Увод

Посета Јосипа Броза земљама Латинске Америке и Сједињеним Америчким Државама одиграла се у јако повољном тренутку по неангажоване земље, које су се годинама уназад залагале за решавање општих проблема у свету мирољубивим путем. Наиме, након бурних година праћених бројним светским кризама које су свој врхунац доживеле сукобом Сједињених Америчких Држава и Совјетског Савеза око Кубе, октобра 1962. године, уследило је потписивање Московског споразума 1963. године, према коме су забрањене нуклеарне пробе у атмосфери, свемиру и под водом. То је био први међународни споразум који је ограничио стварање и тестирање нуклеарног наоружања. На тај начин, посета југословенског председника догодила се у тренутку попуштања затегнутости у свету.

Пре него што кренемо да говоримо о појединачним државама и посетама, ваљало би нешто рећи и о уопштеним односима које је Југославија имала са земљама Латинске Америке и Сједињеним Америчким Државама, као и томе шта су те посете представљале у међународним оквирима. Успешан развој односа Југославије са латиноамеричким земљама, у годинама које су претходиле посетама, директно је повезан са унутрашњим динамичним кретањима и позитивном спољнополитичком оријентацијом земаља Латинске Америке. Због сопствене афирмације на међународном плану као неангажована земља, те због постигнутих успеха унутрашње изградње, Југославија је стекла велики морални углед на јужноамеричком простору. Поред тога, постала је изузетно привлачан партнер код ових земаља, које су у развијању сарадње са Југославијом све више налазиле ослонац у јачању своје независности и међународног положаја.¹

Значајну улогу у стварању већег међусобног разумевања и поверења, одиграла је посета југословенског државног секретара за иностране послове, Коче Поповића, Бразилу, Мексику, Чилеу и Боливији 1962. године. Ова посета значила је озбиљан корак у јачању односа и стварању шире перспективе за међусобну сарадњу. Том приликом унапређени су

¹ Архив Југославије, Кабинет Председника Републике I-2/17, *Односи Југославије са Бразилом, Мексиком, Боливијом и Чилеом*.

билатерални односи, ојачан је лични престиж Јосипа Броза, а дат је и допринос даљој афирмацији политике неангажовања.² Посебно истакнуту улогу у стварању већег међусобног разумевања и поверења одиграла је размена личних порука Јосипа Броза и шефова држава Бразила, Мексика и Боливије у време кубанске кризе, али и почетком 1963. године, при чему је до изражаја дошао високи степен сличности погледа на битне међународне догађаје и проблеме.³

Мотиви којима се југословенски председник водио приликом организовања посете латиноамеричким земљама били су углавном политички и економски. Најзначајнији економски мотиви посете подразумевали су повећање робне размене, закључење дугорочних аранжмана за поједине производе, као и уклањање административних тешкоћа како би се робна размена несметано одвијала. Што се тиче политичких мотива, Броз је желео да подигне свој углед у тим земљама, али и да прошири гласачку машину у Организацији Уједињених Нација. Сматрао је да ће у латиноамеричким земљама које будео посети наћи праве политичке савезнике.⁴ Поред тога, с обзиром да пут југословенског лидера у земље Латинске Америке долази у тренутку осетне плиме позитивниг кретања у тим земљама и превирања на целом латиноамеричком подручју у првацу пуне еманципације од страног утицаја и активнијег ангажовања ових земаља на међународном плану, ова посета добија још шири међународни значај и доприноси још већој афирмацији и угледу Југославије на том подручју.⁵

Имајући у виду познате друштвено-економске услове развоја Латинске Америке, као и њен геополитички положај у односу на Сједињене Америчке Државе, требало би указати на неке моменте који су дошли до изражаја после конференције Организације америчких држава у Пунта дел Ести јануара 1962. године, али и кубанске кризе. Кретања у Латинској Америци и процес политичке и економске еманципације одвијали су се у условима даљег заостравања унутрашњег политичког живота и јачања тенденција неависнијег иступања у спољној политици, чему је погодновало и попуштање затегнутости

² Видосава Ераковић, *Титова америчка турнеја 1963. године – посета Бразилу, Чилеу, Боливији, Перуу и Сједињеним Америчким Државама*, 170.

³ АЈ, КПР I-2/17, *Односи Југославије са Бразилом, Мексиком, Боливијом и Чилеом*.

⁴ Видосава Ераковић, *нав. дело*, 173.

⁵ АЈ, КПР I-2/17, *Односи Југославије са Бразилом, Мексиком, Боливијом и Чилеом*.

у односима Исток-Запад. У тражењу начина за ступање на светску сцену, водеће земље Латинске Америке виделе су у неангажованој политици средство које им може омогућити да процес њиховог осамостаљења буде што безболнији. Међутим, с обзиром на специфични друштвено-економски и историјски развој Латинске Америке, однос снага на унутрашњем плану, затим везе и утицај Сједињених Америчких Држава, као и постојање Организације америчких држава, латиноамеричка варијанта неангажованости тражила је своје специфичности, у којој су доминирали обзири према Сједињеним Америчким Државама, нарочито у њеном стратешком одмеравању снага са Совјетским Савезом.⁶

Оријентација појединих земаља Латинске Америке на јачање веза са неангажованим државама, пружила им је могућност за ширење маневарског простора у односима са Сједињеним Америчким Државама, а самим тим и отупљивање оштрице америчког притиска. Међутим, степен осамостаљења и независног иступања био је у непосредној зависности и од унутрашње стабилности појединих влада. Победа кубанске револуције довела је до још јачег развоја процеса осамостаљивања, а допринела је и јачању неангажованости Латинске Америке, која ће, поред специфичности с обзиром на везе са Сједињеним Америчким Државама, бити део светске неангажоване политике. У том погледу, посета Јосипа Броза, дала је значајан допринос стимулисању политике неангажованости и прогресивног развоја у политици појединих земаља Латинске Америке. Поред тога, она је допринела јачању независније спољнополитичке оријентације латиноамеричких земаља.⁷

Путовање Јосипа Броза у Бразил

Јосип Броз посетио је Сједињене Државе Бразила у периоду од 16. до 23. септембра 1963. године. За време свог боравка у Бразилу, југословенски председник водио је разговоре са председником Бразила Жоаом Гуларом⁸, посетио је и Врховни савезни суд

⁶ АЈ, КПР I-2/17, *Актуелна кретања у Латинској Америци*.

⁷ Исто.

⁸ Жоао Гулар рођен је 1918. године у богатој породици у месту Сан Боржа у Бразилу. Након завршетка правног факултета управљао је имањем свог оца. Године 1945. ступио је Националну демократску унију, а

Бразила, затим бразилски Конгрес и универзитет у Бразилији, а обишао је и град Анаполис. У току разговора, два председника размотрила су развој сарадње између Бразила и Југославије, међународну политичку ситуацију, док су 18. септембра потписали заједничку изјаву.⁹

Сједињене Државе Бразила

Почетком шездесетих година 20. века Бразил је имао око 70 милиона становника од којих су 62% били беле расе, 26,5% мулати, 11% црне и 0,5% жуте расе. Сматра се да је у моменту открића Бразила затечено око 800.000 домородаца док их је у овом периоду било свега 200.000. Од европских досељеника у Бразилу су, поред Португалаца, најбројнији били Италијани, Шпанци и Немци.¹⁰

Према уставу из 1946. године, који је донет по узору на устав Сједињених Америчких Држава, Бразил је федерација која се састоји од 21 државе, 5 територија и федералног дистрикта који је у потпуности изједначен са федералним државама. У њему се налазио и главни град федерације, Бразилија. Законодавну власт сачињавали су Сенат, за који је свака држава давала по три сенатора на период од осам година, и Дом посланика чији су се посланици бирали на читавој територији федерације на четири године. Уставом је одређено да сенатори не смеју бити млађи од 35, а посланици од 21 године. На челу извршне власти налазио се председник изабран општим гласањем за период од пет година. Заједно са њим, општим гласањем, биран је и потпредседник.¹¹

убрзо је био изабран и за председника градског одбора странке. Године 1950. изабран је посланика Савезне скупштине, док је повратком Варгаса на положај председника Бразила, наименова за секретара унутрашњих послова државе Рио Гранде де Сул. Варгас га је, затим, 1953. године поставио за министра рада, на коме остаје до средине 1954. године. Наредне године изабран је за потпредседника Бразила, као и 1960, када је за председника изабран Квадрос. Ипак, након што је Квадрос, због превеликог притиска споља, поднео оставку, Гулар постаје председник Бразила.

⁹ АЈ, КПР I-2/17, *Посета председника Републике Јосипа Броза Тита Бразилу, Чилеу, Боливији и Мексику.*

¹⁰ АЈ, КПР I-2/17, *Сједињене Државе Бразила.*

¹¹ Исто.

Настанак и развој Бразила

Сматра се да је Бразил откривен 1500. године, а да је прва португалска колонизаторска експедиција стигла тек 1530. године. Тада је основан град Сантос, а колонија је подељена на 15 наследних капетанија. Рио де Жанеиро постао је главни град тек 1763. године. У овом периоду, главна радна снага на латифундијама и у рудницима средњег и северног Бразила било је домородачко становништво. Међутим, под утицајем просветитељских идеја из Француске, крајем 18. века долази до првих покрета за независност колоније. Бежећи пред Наполеоном, португалски краљ Жао VI пребацио се 1808. године у Бразил. У Португалију се вратио тек 1821. године оставивши у Бразилу, као регента, свог сина Педра. С обзиром на све јачи захтев за независношћу Бразила, Педро је 1822. године одбио да се врати у Португалију, прогласио независност Бразила, а себе за императора. Након очеве смрти, Педро је абдицирао у корист сина Педра II и вратио се у Португалију. Пола века касније, 1889. године, Педро II је свргнут са власти и протеран из Бразила. Карактеристика овог периода јесте јачање крупних земљопоседника, који, у сталним сукобима са двором, учвршћују своје политичке позиције изграђене на материјалном богатству заснованом на извозу шећера, а од средине 19. века и извозу кафе. Иако је ропство било и формално укинато 1888. године, велике масе дотадашњих робова остале су везане за раније господаре. Године 1891. усвојен је и републикански устав, па су од тада па све до 1930. године председници државе бирани сваке четврте године.¹²

Године 1930, у време када је Бразил увелико погодила економска криза, на власт је дошао Жетулио Варгас. Он је током своје владавине угушио неколико побуна, а увео је и социјално законодавство којим је примирио раднике.¹³ После завршетка Другог светског рата, у коме је Бразил учествовао са једним експедиционим корпусом у Италији и уступањем стратешких база савезницима, дошло је до наглог економског развоја Бразила. У то време долази и до попуштања диктаторске власти Варгаса, а у октобру 1945. године и до његовог смењивања путем државног удара, на чијем челу је био министар рата Педро Гоес Монтеиро. У децембру исте године одржани су избори па је нови председник постао Еурико Дутра, који је наредне године донео нови устав. У време његове владавине дошло

¹² Исто.

¹³ Дубравка Стојановић, нав. дело, 132.

је до јачања утицаја страног капитала, а Бразил је све више потпадао под утицај Сједињених Америчких Држава.¹⁴

На наредним председничким изборима из 1950. године на власт је поново дошао Варгас који је овога пута ударио темеље тешке индустрије и формирао државно-монополитичко предузеће за експлоатацију и прераду нафте, што је изазвало незадовољство конзервативних струја у земљи. Због тога је на наредним изборима нови председник постао Жуселињо Кубичек. Он је наставио планску индустријализацију земље, док је за време његове владавине започета изградња новог главног града – Бразилије.¹⁵

На председничким изборима 1960. године нови председник постао је Жанио Квадрос. По доласку на власт почео је да спроводи независну спољну политику, а предузео је и кораке за успостављање дипломатских односа са многим социјалистичким земљама. Због овакве његове политике дошло је до снажног притиска на његову власт, како споља, тако и изнутра, па је Квадрос убрзо поднео оставку. На његово место дошао је одмах дотадашњи потпредседник републике, Жан Гулар. Ипак, период од оставке Квадроса до парламентарних избора октобра 1962. године, протекао је у сталним кризама. Све то време, Гулар се залагао за извесне унутрашње реформе, али је често био ометан опструкцијом конзервативних снага у Конгресу и ван њега. Најважнија од свих била је аграрна реформа која је 45 пута била подношена Конгресу и сваки пут је била одбијена.¹⁶

Политички и економски живот Бразила

Изузев социјалдемократске и комунистичке партије Бразила, све остале странке формиране су после Другог светског рата. Социјалдемократску партију основао је Варгас у време свог првог мандата. Међутим, то је била грађанска партија без икакве програмске повезаности. Обухватала је и латифундисте и трговце, али и крупне индустријалце, којима је једини заједнички интерес био учешће у власти. Национална демократска унија

¹⁴ АЈ, КПР I-2/17, *Сједињене Државе Бразила*.

¹⁵ Дубравка Стојановић, нав. дело, 249.

¹⁶ АЈ, КПР I-2/17, *Сједињене Државе Бразила*.

основана је 1945. године и претежно је била странка велепоседника и трговачког и индустријског капитала везаног за Сједињене Америчке Државе.¹⁷

Комунистичка партија Бразила основана је 1922. године. Њен положај је временом све више почео да јача, како због тешке економске ситуације у земљи, тако и због непрестаних побуна војске. Новембра 1935. године комунисти су подигли устанак који је Варгас успео да угуши, након чега је започео њихов масовни прогон. Од тада па све до Другог светског рата, Комунистичка партија се налазила у илегалу. На изборима 1945. године, комунисти су истакли свог кандидата за председника који је успео да заузме треће место. Међутим, поновно јачање Партије изазвало је оштру реакцију њених противника, па су комунисти убрзо морали поново да се повуку у илегалу у којој су остали до 1956. године.¹⁸

Индустријализација у Бразилу започета је педесетих година, још док је на челу државе био Варгас. Захваљујући томе је у 1958. години у националној производњи учешће индустрије износило 25%. Ипак, у периоду 1961. и 1962. године темпо индустријске производње је опао услед тешке финансијске ситуације, односно презадужености у иностранству, и несређене унутрашње политичке ситуације. Посебан проблем представљала је и неједнакост развита подручја на североистоку и северозападу земље у односу на индустријске центре Бразила.¹⁹

Што се тиче извоза, Сједињене Америчке Државе куповале су скоро половину бразилске робе, намењене за иностранство. Почетком шездесетих година трговинска размена са Сједињеним Америчким Државама износила је више од пола милијарде долара, док је нешто мало мање од те цифре износила размена са државама западне Европе. Са друге стране, трговинска размена са земљама источне Европе износила је свега 100 милиона долара. Ипак, због све већих тешкоћа у добијању кредита, као и због позитивне спољнополитичке оријентације на сарадњу са свим земљама, бразилска влада предузела је мере за повећање размене са социјалистичким земљама. То је убрзо дало резултате, па је размена Бразила са социјалистичким државама достигла годишњи просек од око 300 до

¹⁷ Исто.

¹⁸ Исто.

¹⁹ Исто.

350 милиона долара, односно око 12% целокупне размене. Поред тога, 1963. године закључен је споразум између Бразила и Совјетског Савеза, по коме је укупан обим размене те године достигао 180 милиона, а наредне 215 милиона долара.

Оно што би такође требало напоменути јесте да је Бразил, заједно са Аргентином, Чилеом, Мексиком, Парагвајем, Перуом и Уругвајем, један од оснивача Латиноамеричке зоне слободне трговине. Према уговору из Монтевидеа, потписаног фебруара 1960. године, учесници споразума обавезали су се да постепено и равномерно спроведу либерализацију међусобне размене кроз смањења царина, а затим и њиховог потпуног укидања. Предвиђено је да свака земља-чланица смањује своје царине на увоз из других земаља Зоне најмање за 8% годишње. Овом споразуму убрзо су се придружиле и Колумбија и Еквадор.

Бразилска спољна политика

Упоредо са индустријализацијом земље, у Бразилу су све време јачале тенденције ка независној спољној политици, затим ка активнијем учешћу у међународним збивањима, али и ка развијању сарадње са земљама ван америчког континента. У прилог овој оријентацији бразилске спољне политике деловао је општи развој међународне ситуације: попуштање затегнутости у односима између Сједињених Америчких Држава и Совјетског Савеза, јачање позиција социјалистичких снага у свету, растућа улога неангажованих земаља, као и убрзани процес деколонизације.²⁰ У том оквиру је од посебног значаја била Куба, чије постојање је олакшавало Бразилу, као и неким другим земљама Латинске Америке, шире маневрисање у спољној политици. Оријентација Бразила на афирмисање независне спољне политике у суштини је представљао оријентацију на неангажованост. То се нарочито огледало у појачаној активности Бразила на линији јачања сарадње са неангажованом земљама (учешће на Београдској и Каирској конференцији, као и развијање

²⁰ АЈ, КПР I-2/17, *Нова спољнополитичка оријентација Бразила*.

односа са Југославијом). Овај процес окретања Бразила ка независној спољној политици започео је Квадрос почетком 1961. године, а наставио је Гулар.²¹

Активност Бразила на линији афирмисања независне спољне политике доводила је повремено до тешкоћа у односима са Сједињеним Америчким Државама. То је нарочито дошло до изражаја по питању Кубе, јер је Бразил на Конференцији у Пунта дел Есте, упркос снажном северноамеричком притиску, развио живу активност са циљем да спречи искључење Кубе из Организације Америчких Држава, и касније, у вези са Карипском кризом, када се бразилска влада супротставила интервенцији и прекиду односа са Кубом, иако је подржала захтев Сједињених Америчких Држава у погледу повлачења ракета.²² Такође, Бразил се одлучно изјаснио против проширења надлежности Специјалног консултативног комитета безбедности Организације, као и против основања заједничког војног колеца. Уопштено гледано, Бразил је настојао да функције Организације Америчких Држава сведе на економске и културне оквире.²³ Ипак, утицај Сједињених Америчких Држава се и даље осећао у Бразилу, што се најбоље могло видети приликом развијања односа Бразила са социјалистичким и неангажованим земљама, као и у оквиру Уједињених Нација, где је Бразил морао да води рачуна о ставовима Сједињених Америчких Држава.

Као најважнија земља Латинске Америке, са огромним људским и економским потенцијалом, Бразил је све време претендовао на водећу улогу међу тим државама. Кубичек је своју *Панамеричку операцију* замишљао као окупљање латиноамеричких земаља око заједничке платформе економског развоја и заједничког захтева да Сједињене Америчке Државе измене своју економску политику према њима. Са друге стране, Квадрос је, у тежњи да ојача позиције независне политике латиноамеричких земаља према Сједињеним Америчким Државама, покренуо приближавање са Аргентином и Чилеом, док је Гулар, у спровођењу Квадросове континенталне политике, пошао на јачање сарадње са Мексиком, али незанемарујући Чиле, Уругвај и Боливију.²⁴ Оно што је знатно утицало на бразилску политику осамостаљивања од Сједињених Америчких Држава јесте развој

²¹ АЈ, КПР I-2/17, *Сједињене Државе Бразила*.

²² АЈ, КПР I-2/17, *Нова спољнополитичка оријентација Бразила*.

²³ АЈ, КПР I-2/17, *Сједињене Државе Бразила*.

²⁴ Исто.

ситуације у вези са Кубом и Карипском кризом. Одбрана Кубе од интервенције споља представљала је за Бразил одбрану права на сопствену политичку и економску еманципацију, али и заштиту од мешања у бразилска унутрашња питања. Као што је горе наведено, бразилска делегација се на конференцији у Пунта дел Есте супротставила искључењу Кубе из Организације Америчких Држава. Предложено је да се призна кубански режим, с тим што би Куба морала да се обавезе да неће примати страну војну помоћ и да неће вршити инфилтрацију у друге земље Латинске Америке. Међутим, предлог је одбијен од стране Сједињених Америчких Држава. У вези са Карипском кризом, Бразил је у Организацији Америчких Држава гласао за блокаду Кубе, али се изјаснио против предузимања било каквих насилних мера за спровођење блокаде.²⁵

Што се тиче односа са западноевропским земљама, Бразил је желео да од њих добије значајна средстав за економски развој, али и да обезбеди позиције на том тржишту. Од свих земаља западне Европе, Бразил је најразвијеније односе имао са Савезном Републиком Немачком. Главни разлог тога био је што су Немци улагали велике инвестиције у бразилску индустрију и куповали бразилске сировине на дугорочној основи. Са друге стране, развијање односа са социјалистичким земљама представља за Бразил могућност тактизирања пре Сједињеним Америчким Државама, као и проширење својих економских веза са светом.²⁶

Бразилски ставови о важнијим међународним проблемима често су се поклапали са ставовима неангажованих држава, о којима је бразилска влада имала високо мишљење. Једно од најчешће покретаних питања током шездесетих година 20. века јесте разорување у свету, за које је Бразил сматрао да мора бити потпуно. Затим, на једном заседању Генералне Скупштине Уједињених Нација, бразилска делегација је, заједно са Боливијом, Чилеом и Еквадором, поднела предлог резолуције и денуклеаризацији Латинске Америке и Африке. У својој основи Бразил је имао антиколонијални став, али је 1961. године, под притиском Запада, апстинирао при гласању о независности Алжира. Такође, Бразил се уздржао и од гласања о резолуцији о осуди расне политике Јужноафричке Уније.²⁷

²⁵ АЈ, КПР I-2/17, *Нова спољнополитичка оријентација Бразила*.

²⁶ Исто.

²⁷ АЈ, КПР I-2/17, *Најављени нови ставови Бразила по неким конкретним међународним питањима*.

Југословенско-бразилски односи

Југословенско-бразилски односи обновљени су 1946. године, док су председништва подигнута у ранг амбасада 1952. године. Првих послератних година међусобни односи били су без конкретне садржине, а тек 1950. године закључен је Трговински и платни споразум. Од тог тренутка међусобна трговинска размена доживела је убрзани раст. Током педесетих година сарадња на спољнополитичком плану одвијала се несистематски и у врло ограниченом оквиру углавном због тога што се спољна политика бразилског председника Кубичека заснивала на чврстој повезаности са Сједињеним Америчким Државама и била оријентисана на латиноамеричке земље. Ипак, доласком Квадроса на место председника настала је осетна промена у спољној политици Бразила, али и у односима Југославија-Бразил.²⁸ Главни разлог промене бразилске спољне политике лежи у томе што је држава, услед релативно брзог привредног развитка, запао у озбиљне тешкоће, како у погледу пласмана својих производа, тако и прилива кредита за даљи привредни развој. Оваква структура спољнополитичких и економских односа Бразила све више је долазила у сукоб са растућим индустријским потенцијалима земље, чији је носилац, национална буржоазија, све отвореније захтевала промену тих односа.²⁹ Подстакнут оваквом унутрашњом ситуацијом, Квадрос је почео да води знатно активнији спољну политику са неангажованим земљама, али и са Совјетским Савезом и осталим социјалистичким земљама. На тај начин дошло је до отварања нових тржишта за бразилске производе, као и до јачања позиција Бразила према Сједињеним Америчким Државама. На основу тога, Квадрос се заинтересовао за успостављање што приснијих односа са Југославијом, као значајним фактором међу неангажованим државама и корисним партнером у трговинској размени. Тако је, у циљу унапређења односа двеју држава, Квадрос упутио позив Јосипу Брозу да посети Бразил, а убрзо након тога послао је у Југославију делегацију на челу са својим личним изаслаником, где је потписан Допунски протокол о трговини и плаћању. Такође, Квадрос је спремно прихватио идеју о одржавању Београдске конференције. Иако је изразио жељу да лично присуствује конференцији,

²⁸ АЈ, КПР I-2/17, *Подсетник за разговоре у Бразилу*.

²⁹ АЈ, КПР I-2/17, *Сједињене Државе Бразила*.

бразилски председник је, услед великог притиска како изнутра тако и из Сједињених Америчких Држава, био принуђен да пошаље посматрача.³⁰

Оставка Квадроса која је убрзо након тога уследила и долазак Гулара на место председника, нису битно утицали на односе Бразила и Југославије. Гулар је, убрзо након преузимања власти, обновио позив за посету југословенском председнику потврђујући тиме да је Југославија представљала земљу од значајног интереса за Бразил. Унапређење међусобних односа знатно је допринела и посета југословенског државног секретара Коче Поповића Бразилу маја 1962. године. Том приликом потврђена је подударност ставова две земље у многим међународним питањима, а изражена је и жеља за унапређењем међусобне сарадње на свим нивоима. За време његове посете потписана је Конвенција о културној сарадњи, као и Споразум о научној и техничкој сарадњи. Такође, Коча Поповић је бразилском председнику уручио позив Јосипа Броза да посети Југославију, што је Гулар и прихватио.³¹

Што се тиче економске сарадње двеју земаља, Протоколом из априла 1961. године допуњен је Трговински споразум из 1958. године, а истовремено је промењен и назив у Споразум о трговини, плаћању и економској сарадњи. Овим допунским протоколом одобрено је да Бразил може у Југославији набављати инвестициона добра и опрему.³² Те набавке обухватале су пољопривредне машине, бродове, индустријску и разну другу опрему. Оно што је од 1959. године била карактеристика размене са Бразилом јесте константни југословенски дебаланс, односно знатно већи увоз од извоза. Тек се 1962. године, испоруком двају путничких бродова, југословенски извоз знатно повећао.³³

Споразум о научно-техничкој сарадњи из маја 1962. године дуго није био реализован, иако је бразилска влада желела да упуте своје стручњаке у Југославију како би унапредила сопствену бродоградњу. Са друге стране, сарадња на културном плану знатно је боље функционисала. Она се углавном одвијала путем организовања изложби, посета и гостовања истакнутих уметника, затим кроз контакте научних института и универзитета,

³⁰ АЈ, КПР I-2/17, *Подсетник за разговоре у Бразилу*.

³¹ АЈ, КПР I-2/17, *Сједињене Државе Бразила*.

³² АЈ, КПР I-2/17, *Односи Југославије са Бразилом, Мексиком, Боливијом и Чилеом*.

³³ АЈ, КПР I-2/17, *Сједињене Државе Бразила*.

разменом публикација итд. Најразвијенија сарадња била је на пољу ликовне уметности, па су тако југословенски уметници редовно учествовали на Биеналу у Сао Паолу и више пута били награђивани. Организовано је и неколико југословенских изложби у Бразилу, док су у Југославији, као гости Комисије за културне везе, боравили председник Биенала и генерални секретар Музеја модерне уметности у Сао Паолу. Оно што је посебно интересно јесте што је у Бразилу објављен Програм Савеза Комуниста Југославије, као и дело *Социјализам и рад* Едварда Кардеља.³⁴

Оно што је такође играло запажену улогу у југословенско-бразилским односима јесу југословенски исељеници у Бразилу. Њих је у Бразилу, почетком шездесетих година било око 20.000, од којих је највећи број из економских разлога напустио Југославију између два светска рата. Највећи број исељеника, више од 90%, живео је у Сао Паолу и његовој околини. Осим ретких изузетака, већином су били радници или занатлије сиромашног имовинског стања. Политичка емиграција, иако малобројна, била је окупљена у разне организације које су била повезане са оним из околних латиноамеричких земаља. Тако је усташка организација у Бразилу, позната под називом *Brasil-Croacia*, била повезана за *Хрватским ослободилачким покретом* и *Домобраном* из Аргентине. Са друге стране, организација *Матица српска* окупљала је четничку емиграцију, док је *Српски клуб* била малобројна организација која је окупљала емигранте разних политичких схватања.³⁵

Јосип Броз у посети Бразилу

Обилазак земаља Латинске Америке, Јосип Броз је започео у Бразилу. У главни град највеће јужноамеричке државе, Бразилију, слетео је 16. септембра око 14 часова. Том приликом приређен му је свечани дочек од стране бразилског председника Гулара, уз војне почести. Првог дана посете нису били планирани званични разговори, већ само приватна вечера Јосипа и Јованке Броз са бразилским председником и његовом супругом у палати План Алто. Другог дана посете одржани су прво кратки политички разговори између два

³⁴ Исто.

³⁵ Исто.

председника, а затим је уследила и посета бразилском Врховном суду.³⁶ Том приликом одржао је кратак говор у коме се захвалио на пријатељској добродошлицы и изјавио да је са својом делегацијом дошао са жељом да допринесе даљем развоју успешне сарадње између Југославије и Бразила.³⁷ За крај дана била је предвиђена свечана вечера бразилског председника у част Јосипа Броза, пред чији почетак су два председника разменила одликовања. Током вечере, Гулар је одржао говор посвећен југословенском председнику у коме је истакао значај Југославије у послератном свету и навео да се нова спољна политика Бразила у многоне поклапа са политиком те, како је он навео, горде и племените балканске земље.³⁸ Југословенски председник се у своје име, као и у име своје супруге и делегације искрено захвалио Гулару на лепим речима посвећеним његовој земљи. Пренео је да је убеђен да ће постојећи пријатељски односи и дотадашња сарадња између две земље представљати чврсту основу за њихов даљи и свестрани развој. Такође, осврнуо се и на међународну политику, напоменувши да се многи бразилски ставови подударају са ставовима неангажованих земаља.³⁹

Трећег дана посете одржани су нови разговори двеју делегација у палати План Алто, након чега су гости кренули у посету бразилском Конгресу. Југословенску делегацију дочекали су председник Конгреса, као и представници домова. Након поздравног говора једног бразилског посланика, уследио је одговор Јосипа Броза. У свом говору, југословенски председник је напоменуо да је његова земља, као независна и неангажована увек настојала да са другим мирољубивим државама доприноси проналажењу путева и начина за мирно решавање међународних проблема. Посебно је нагласио да се у међународним односима Југославија стриктно придржава поштовања националне суверености, немешања у унутрашње ствари других земаља и осталих начела Повеље Уједињених Нација, чије примењивање у пракси представља неопходан предуслов за нормално развијање међународних односа. Што се самих билатералних односа ових двеју земаља тиче, Броз је изјавио да се они константно крећу узлазном путањом, као и да се тај успешан развој односа може огледати у дотадашњим корисним међусобним

³⁶ АЈ, КПР I-2/17, *Нацрт програма посете Бразилу*.

³⁷ АЈ, КПР I-2/17, *Одговор председника СФРЈ на кратак поздравни говор председника Врховног суда Бразила*.

³⁸ АЈ, КПР I-2/17, *Здравица председника Гулара на свечаној вечери*.

³⁹ АЈ, КПР I-2/17, *Одговор на здравицу председника Гулара*.

посетама и конструктивној сарадњи у Организацији Уједињених Нација и другим међународним форумима.⁴⁰

Истог дана дошло је и до потписивања заједничке изјаве у којој је наведено да је на позив бразилске Владе, југословенски председник, Јосип Броз, посетио Бразил и водио разговоре са председником Гуларом. Наведено је да су у току тих разговора два председника имала прилику да размотре повољан развој сарадње између две земље, затим да су се сагласили да је очување мира и даље главни задатак на који треба да се усредсреде напори Бразила и Југославије. Нагласили су да је недавно потписани Уговор о забрани нуклеарних проба у атмосфери, под водом и у космосу битно допринео попуштању светске затегнутости и да представља важан корак ка општем и потпуном разоружању. Два председника су посебну пажњу посветили проблему постојећег раскорака између индустријализованих земаља и земаља у развоју. Они су се сагласили да норме и принципи који су у том тренутку владали у међународним економским односима не дозвољавају да светска трговина врши своју закониту улогу инструмента за убрзавање економског раста земаља у развоју. На крају, два председника су са задовољством констатовала да су се међусобни односи повољно развијали и да постоје широке могућности за даље јачање сарадње.⁴¹

Према нацрту програма посете, четвртог дана, Јосип Броз је требало да напусти Бразилију и пређе у Рио де Жанеиро. После дочека на аеродрому, уследило би полагање венца на споменик палих бораца у Другом светском рату, а затим и свечани ручак који би требало да буде приређен од стране бразилског министра иностраних послова. Броз би сутрадан, према плану путовања, требало да напусти Рио де Жанерио и пређе у Сао Паоло, где би, након још једног свечаног дочека, примио делегацију југословенских исељеника.⁴² Међутим, како унутрашња ситуација у Бразилу није била најбезбеднија, цела посета одрађена је у Бразилији.

⁴⁰ АЈ, КПР I-2/17, *Нацрт говора председника СФРЈ у бразилском Конгресу.*

⁴¹ АЈ, КПР I-2/17, *Заједничка декларација.*

⁴² АЈ, КПР I-2/17, *Нацрт програма посете Бразилу.*

Путовање Јосипа Броза у Чиле

Посета Чилеу од стране Јосипа Броза трајала је од 23. до 28. септембра 1963. године. Том приликом, југословенски председник водио је разговоре са председником Чилеа Хорхе Алесандри Родригезом⁴³, посетио је Врховни суд и чилеански Конгрес, затим Универзитет у Сантијагу, где је проглашен за почасног доктора, као и град Виња дел Мар. Заједничко саопштење о посети издато је 25. септембра у коме су два председника посебно поздравила недавно закључени споразум о делимичној забрани нуклеарних проба.⁴⁴

Република Чиле

Чиле је по величини седма земља Јужне Америке и заузима дугу и уску зону између Пацифика и Анда. Северни део земље је пустињско подручје са веома ретким кишама, али врло богато рудама, нарочито бакром и шалитром. Централни део је плодна област и представља пољопривредни центар Чилеа. Јужни део земље обилује падавинама погодним за сточарство, а ту су смештена и налазишта нафте. Почетком шездестих година 20. века Чиле је имао око 7,5 милиона становника, од којих је 75% било бело становништво шпанског порекла, затим 20% становништва водило је порекло из других европских земаља, док је 5% чинило домородачко становништво.⁴⁵

Државно уређење Чилеа засновано је на уставу проглашеном 1925. године. База устава узета је, као и у другим земљама Латинске Америке, из устава Сједињених Америчких Држава. Врховну законодавну власт представља Национални конгрес који се састоји из Сената и Дома посланика. Врховна извршна власт поверена је председнику

⁴³ Хорхе Алесандри Родригез рођен је 1896. године у Сантијагу. Његов отац, Артуро Алесандри, био је два пута биран за председника Чилеа, док је више од 30 година био једна од најзначајнијих политичких личности ове јужноамеричке земље. Хорхе Алесандри био је дипломирани грађевински инжењер. Својевремено је радио као инжењер у Министарству јавних радова, односно у Дирекцији државних железница. Касније је радио и у неколико приватних фирми као инжењер, док је у Рафинерији шећера у Виња дел Мар био директор. Последња дужност у привреди била му је председничка у Индустрији папира и картона у Пуента Алту. Поред тога, био је биран за посланика, а 1957. године и за сенатора у Сантијагу. Такође, у периоду од 1948. до 1950. године био је министар финансија у влади Габријела Гонзалеса Виделе.

⁴⁴ АЈ, КПР I-2/17, *Посета председника Републике Јосипа Броза Тита Бразилу, Чилеу, Боливији и Мексику.*

⁴⁵ АЈ, КПР I-2/17 (3-4), *Република Чиле.*

државе, који се бира директним и општим гласањем. Његов мандат траје шест година и не може непосредно након тога поново бити биран.⁴⁶

Друштвено-историјски развој Чилеа

Шпански освајачи су у данашњем Чилеу наишли на многа домородачка племена, чија се друштвена структура налазила још у фази првобитне заједнице. Са њиховим доласком започело је пресађивање феудалног поретка из Европе и формирање колонијалног друштва. Процес је углавном ишао у том правцу да је староседелачко становништво претварано у кметове, док је читав привредни живот, као и организација власти била усмерена ка томе да колонија постане извор богатства за метрополу. Поседничка аристократија, која је у том периоду настала у Чилеу, била је власник феуда, али су административну и политичку власт држали људи који су долазили из метрополе. Ривалитет између ова два слоја, од којих је један имао економску, а други политичку моћ, био је један од основних видова друштвене борбе у колонијалном периоду Чилеа.⁴⁷

Чиле је своју политичку независност успео да освоји 1810. године. Ипак, спутавањем феудалним односима, иако природно богат, Чиле је остао полуколонијална неразвијена земља. Иако је попримила републиканско уређење, поделу власти на законодавну, извршну и судску, ова латиноамеричка земља задржала је стару феудалну друштвену структуру. Поред тога, инострани капитал почео је да продире у Чиле тек крајем 19. века, настојећи да при томе не угрози домаћу велепоседничку аристократију. Та друштвена класа била је јако дуго на власти у Чилеу и обично се ослањала на средње слојеве, раднике и сељаке.⁴⁸

Године 1920. у Чилеу су одржани председнички избори на којима је чилеанска буржоазија, на челу са Артуром Алесандријем, успела да са власти уклони земљопоседничку аристократију. Он је направио значајне кораке у демократизацији

⁴⁶ Исто.

⁴⁷ Исто.

⁴⁸ Исто.

земље, а његова реформа устава задала је ударац традиционалној аристократској власти.⁴⁹ Ипак, пред крај свог мандата, Алесандрија се повукао са власти, а на политичкој сцени се појавио пуковник Карлос Ибањез, који је убрзо завео диктатуру. Затим, омогућио је снажан продор иностраног новца у индустрију бакра и шалитре, а посебно је фаворизовао северноамерички капитал. Економско-финансијски планови Ибањеза погођени су великом економском кризом 1929. године, па су цене бакра и шалитре нагло опале. То је довело до смањења продукције и повећања незапослености, што је произвело незадовољство народа, под чијим се притиском Ибањез повукао са власти. Хаотично стање у земљи искористиле су поједине социјалистичке групације и, 1932. године, прогласиле *социјалистичку републику*, која је после свега тринаест дана живота била оборена. На наредним изборима одржаним исте године, председник је поново постао Артуро Алесандри, који је овога пута на власт дошао захваљујући компромису између велепоседничке аристократије и националне буржоазије.⁵⁰

Економска политика Артура Алесандрија давања све већих концесија иностраном капиталу, као и репресивне мере против радничког покрета, довели су до оснивања Народног фронта који је на изборима 1938. године извојевао победу. На изборима одржаним 1946. године за председника је изабран Гонзалес Видела уз помоћ гласова комуниста, али је касније, под америчким утицајем, с њима прекинуо односе.⁵¹ Његова владавина значајна је по томе што је представљала почетак борбе за економску независност Чилеа. Ипак, њихово везивање за независног кандидата, генерала Карлоса Ибањеза, 1952. године показало се погрешним, па су социјалисти убрзо повукли своје ministre и прешли у опозицију. На наредним изборима из 1956. године, комунисти и социјалисти изашли су са заједничком листом која је носила назив Фронт народне акције.⁵²

На изборима из 1958. године било је пет кандидата, али већ након неколико месеци кампање било је јасно да ће се борба водити између кандидата левице, Салвадора Аљендеа, и деснице, Хорхе Алесандрија. Победу на изборима извојевао је ипак Алесандри,

⁴⁹ Дубравка Стојановић, нав. дело, 129.

⁵⁰ АЈ, КПР I-2/17 (3-4), *Република Чиле*.

⁵¹ Дубравка Стојановић, нав. дело, 247.

⁵² АЈ, КПР I-2/17 (3-4), *Република Чиле*.

са свега 30.000 гласова разлике. Почетак његове владавине протекао је релативно мирно. Међутим, већ 1960. године економско-социјална политика владе упала је у кризу. Производња је почела да стагнира, цене су наставиле да расту, а повећала се и незапосленост. То је довело до жестоких сукоба са опозицијом, као и до масовног штрајка који је обухватио преко 100.000 радника. Ипак, после неколико месеци, влада је успела да угуши штрајк.⁵³

Политички живот Чилеа

Чиле је почетком шездесетих година 20. века имао најиграђенији партијски систем у Латинској Америци. Све партије имале су свој програм и развијен партијски апарат. Једна од најснажнијих политичких странака у Чилеу била је Радикална партија основана 1848. године. У почетку је била партија младе националне буржоазије, која је играла значајну улогу у политичким борбама тог периода. Ова странка је током своје историје често мењала свој карактер, па су се тако радикали средином тридесетих година 20. века декларисали као антикапиталисти и присталице радикалнијих економско-друштвених промена. Ипак, странка је касније изгубила тај карактер, па су руководећа места преузели десничарски елементи. Друга по значају политичка странка у Чилеу била је Либерална партија, која је на почетку свог живота била једини политички ривал велепоседничкој аристократији. Међутим, она је убрзо прешла на позицију крајње деснице и током шездесетих година представљала је интересе индустријско-финансијског капитала. Председник Либералне партије у овом периоду био је Хорхе Алесандри. Конзервативна партија Чилеа основана је 1830. године и окупљала је велепоседнике, најконзервативније политичке кругове Чилеа. С обзиром на свој велепоседнички карактер, ова странка се противила свим видовима аграрне реформе. Занимљиво је да су њени представници често су нападали чилеанског председника Алесандрија због позива који је он упутио Јосипу Брозџу да посети Чиле.⁵⁴

⁵³ Исто.

⁵⁴ АЈ, КПР I-2/17 (3-4), *Осврт на унутрашњу ситуацију*.

Комунистичку партију Чилеа основао је 1922. године Луис Емилио Рекабарен. Она је убрзо по оснивању постала значајна снага створивши чврсте основе међу индустријским радницима. Комунистичка партија прошла је кроз многе кризе, а највећи ударац доживела је 1947. године када је стављена ван закона. Легализована је поново 1958. године и убрзо је, организационо, али и по свом утицају на радничку класу, постала најјача комунистичка партија у Латинској Америци. Са друге стране, социјалистичка партија настала је 1933. године и окупљала је велики број млађих интелектуалаца. На парламентарним изборима одржаним 1938. године освојила је око 15% гласова. Почетком шездесетих година, социјалисти су били у оштрој опозицији према влади Алесандрија.⁵⁵

Чилеанска привреда

У периоду од 1950. до 1960. године повећање бруто националног производа износило је свега око 3%. Једна од основних сметњи за динамичнији привредни развој свакако је био неповољан коефицијент инвестирања, чему треба додати и неповољно стање у унутрашњим финансијама, као и неповољна кретања спољне трговине. Напори који су почетком шездесетих година чињени у правцу стабилизације привреде нису дали очекиване резултате, па је октобра 1962. године влада била принуђена да изврши девалвацију валуте.⁵⁶

Доласком на власт Алесандрија 1958. године започета је либерална економска политика заснована на принципима слободног деловања економских фактора. У складу са таквом политиком дошло је и до либерализације спољне трговине, која је у почетку довела до експанзије привреде и прилива иностраног капитала. Међутим, већ 1960. године дошло је до несразмерног повећања увоза, те је с тога трговински дефицит 1961. године износио 80 милиона долара. Како одређене рестрикције нису дале резултат, чилеанска влада била је приморана да изврши девалвацију валуте, коју је сматрала неопходном и мисија Међународног Монетарног Фонда.⁵⁷

⁵⁵ АЈ, КПР I-2/17 (3-4), *Информативни материјал о Чилеу*.

⁵⁶ Исто.

⁵⁷ Исто.

Како је Чиле био веома богат рудним богатством, тако је у извозу рударство учествовало са 80%. У рударском сектору било је запослено око 90.000 радника, али су рудници махом били у поседу приватног америчког капитала. На самом почетку развоја рударства најважнија руда био је нитрат, али је временом његово место преузео бакар. Шездесетих година Чиле је располагао највећим делом светске резерве бакра од чак 36%, док се као произвођач налазио на другом месту са 14%.⁵⁸

Спољна политика Чилеа

На спољнополитичком плану чилеанске владе са почетка шездесетих година 20. века биле су претежно заокупљене питањима Латинске Америке и односима са Сједињеним Америчким Државама. Чиле до овог периода није показивао већу активност и интерес та актуелне међународне проблеме изван америчке хемисфере, на шта је свакако одређени утицај имао и геополитички положај земље. Његово отварање ка светским збивањима и жеља за активнијим учествовањем у међународним односима почела је да се испољава након избора одржаних 1962. године. Од тог тренутка Чиле је кренуо у процес изградње независније спољне политике, која је у основи садржала многе додирне елементе са политиком неангажованости. На то указују и начела чилеанске спољне политике тада усвијена, као што су борба за мир и мирно решавање спорова, невезивање за војне блокове, економска равноправност, али и самоопредељење и немешање у унутрашње послове других држава. Та начела су често пратиле и конкретне акције чилеанске владе, па је тако Чиле узео учешће на Каирској конференцији неангажованих земаља, затим потписао Декларацију о дезатомизацији Латинске Америке, успоставио дипломатске односе са низом афро-азијских земаља, али и упутио привредне мисије у Совјетски Савез и друге социјалистичке земље.⁵⁹

У спољнополитичкој активности Чилеа често се и даље осећало присуство Сједињених Америчких Држава, чије су економске позиције у тој јужноамеричкој земљи доста биле јаке – они држе 80% производње бакра, која Чилеу доноси 60% свих девизних

⁵⁸ Исто.

⁵⁹ Исто.

средстава. Ипак, на чилеанску спољнополитичку оријентацију велики утицај вршили су Бразил и Мексико, чији су ставови у великој мери олакшавали положај Чилеа и омогућавали му већу слободу маневрисања према Сједињеним Америчким Државама. У тим регионалним оквирима, Чиле је једна од најактивнијих земаља на линији очувања тзв. интерамеричког система. Односи Чилеа са латиноамеричким земљама, изузев Боливије, су добри и нормални. Међутим, најбољи односи успостављени су са Бразилом, са којим је Чиле често усаглашавао своје спољнополитичке ставове и делатност. Такође, чилеанска влада је, упркос јаком притиску Сједињених Америчких Држава, све време одржавала нормалне дипломатске односе са Кубом, иако није имала превише симпатија за социјалистички режим који је тамо постојао.⁶⁰

Што се тиче важнијих међународних питања, Чиле се декларисао за опште и потпуно разоружање, па је тако на 17. заседању Генералне Скупштине Уједињених Нација, заједно са Боливијом и Еквадором, подржао бразилски нацрт резолуције о денуклеаризацији Латинске Америке. На истом састанку, Чиле се залагао и за мексички предлог да се од 1. јануара 1963. године обуставе све пробе са нуклеарним оружјем. Поред тога, подржавао је, заједно са Бразилом, Мексиком и Боливијом, стављање на дневни ред Генералне Скупштине питања Тибета, Мађарске и Кореје. Такође, Чиле је у основи имао антиколонијални став, те је често доприносио притиску антиколонијалне већине.⁶¹

Територијални спор Боливије и Чилеа

Оно што је у појединим тренуцима знатно подривало јединство и заједничко иступање земаља Латинске Америке у спољној политици, јесу чилеанско-боливијски односи. Затегнутост у њиховим односима проузрокована је спором око северне територије Чилеа, кроз коју је Боливија захтевала излаз на Тихи океан. Почетком шездестих година, Боливија је чак прекинула дипломатске односе са Чилеом. Читав проблем имао је своје корене у 19. веку. У почетку ни Боливија ни Чиле нису придавали већу важност тој територији. Боливија је то подручје сматрала својим обалним појасом и ту изграђивала

⁶⁰ Исто.

⁶¹ Исто.

насеља и пристаништа. Међутим, проблем се појавио у моменту када је у тој области откривена шалитра. Од тада је Чиле настојао да потисне боливијско становништво, што је 1879. године довело до рата. Тај тзв. Пацифички рат трајао је до 1884. године, када је Боливија потпуно потиснута са овог подручја. У мировном уговору којим је извршено разграничење између Боливије и Чилеа, признат је чилеански суверенитет над тим крајевима, али је договорено да ће Боливија добити све могуће олакшице слободног транзита робе и путника. Иако је Боливија потписала уговор, она никада није престала да повлачи питање свог изласка на море.⁶²

Непосредан повод за активирање овог проблема јесте скретање једног дела реке Лауке од стране Чилеа у циљу натапања долине Азапа, пустињског дела северног Чилеа. Поводом тих радова, боливијска влада је истакла да они наносе озбиљну штету њеним интересима, јер је Чиле неовлашћено скренуо природан ток те међународне реке, која је једини извор воде за наводњавање пољопривреде и напајање стоке у том делу Боливије. Такође, оптужила је Чиле за *географску агресију* и ово питање изнела пред Организацију Америчких Држава. Како је у Организацији одлучено да се ради о једном питању чисто билатералног карактера, две стране су упућене на да директно траже споразум. Пошто Боливија није била задовољна овим решењем, одлучила је да се повуче из Организације.⁶³

Југословенско-чилеански односи

Југословенско-чилеански односи успостављени су још пре Другог светског рата, а обновљени су 18. новембра 1946. године, након што је Чиле признао нову југословенску државу. Међутим, Чиле је 8. октобра 1947. године, под притиском Сједињених Америчких Држава, прекинуо односе са Југославијом. Прекид је трајао три године, односно до 2. новембра 1950. године, када су односи обновљени. Дипломатска представништва тада успостављена прерасла су у ранг амбасада у мају 1958. године.⁶⁴

⁶² АЈ, КПР I-2/17 (3-4), *Територијални спор Боливија-Чиле*.

⁶³ Исто.

⁶⁴ АЈ, КПР I-2/17 (3-4), *Информативни материјал о Чилеу*.

До почетка шездесетих година иницијатива за развојем односа између двеју држава углавном је долазила са југословенске стране. Међутим, на билатералном плану је све време током педесетих година долазило до узајманих посета различитих делегација и истакнутих политичких личности. Тако је почетком августа 1954. године у Чилеу боравила званична југословенска делегација са чланом Савезног Извршног Већа Јаковом Блажевићем и која је потписала трговинско-платни споразум. Августа 1958. године, Чиле је посетила југословенска парламентарна делегација, док је чилеанска делегација узвратила посету маја 1959. године. У мају 1962. године југословенски државни секретар, Коча Поповић, посетио је Чиле. Том приликом потписан је споразум о научно-техничкој сарадњи између две земље. Ова посета означила је прекретницу у југословенско-чилеанским односима, јер је од тада и са чилеанске стране показана извесна иницијатива за проналажење могућности сарадње, нарочито на економском и културном пољу.⁶⁵

Робна размена између Југославије и Чилеа вршена је на основу трговинског и платног споразума из 1954. године, који се заснивао на југословенској куповини шалитре. Нови споразум потписан између Југославије и Чилеа, који је предвиђао обострано предузимање потребних мера за олакшање и развој робне размене потписан је јула 1963. године. Он је предвиђао клаузулу најповлашћеније нације, као и да ће се плаћање вршити у конвертибилним валутама. Ипак, почетком шездесетих година робне размене између Југославије и Чилеа практично није било. У 1963. години југословенски извоз достигао је износ од 44 милиона динара, од чега је 37 милиона вредност трактора који су Чилеу поклоњени на име помоћи за пострадале од земљотреса.⁶⁶

Сарадња на културном пољу развијала се на темељу постојеће Конвенције о културној сарадњи из 1958. године, кроз размену стипендија, посете просветних, културних и других представника, као и гостовања уметничких група и приређивања изложби. Комисија за културне везе сваке године је додељивала извештајан број стипендија чилеанској влади за редовне студије и специјализације, па је тако за школску 1963/1964. годину додељено седам стипендија. Извесну улогу у развијању културне сарадње између две земље имао је и Чилеанско-југословенски институт за културу при унуверзитету у

⁶⁵ Исто.

⁶⁶ АЈ, КПР I-2/17, *Односи Југославије са Бразилом, Мексиком, Боливијом и Чилеом*.

Сантијагу, чија се активност углавном сводила на одржавање предавања о Југославији и мањих изложби.⁶⁷

У Чилеу је у овом периоду живело око 25.000 југословенских исељеника, са главним центрима у Пунта Аренасу, Сантијагу и Антофагасту. Око 90% тих исељеника били су Хрвати из Далмације и то углавном са острва Брача. Већина њих су били ситни трговци, али је било и неколико индустријалаца и фармера. Већински су се сматрали Југословенима, а њихове организације често су биле југословенског карактера. Централна организација у свим местима у којима су исељеници живели била је *Југословенски дом*. Са друге стране, у Чилеу је живело и око 350 политичких емиграната, углавном настањених у Сантијагу. Проушташки и прочетнички је било оријентисано по око 150 емиграната, док су остали припадали разним словеначким квислиншким организацијама.⁶⁸

Јосип Броз у посети Чилеу

Јосип Броз је са својом делегацијом допутовао у Сантијаго 23. септембра 1963. године. Том приликом дочекан је од стране чилеанске делегације у чије се име председник Чилеа обратио.⁶⁹ Хорхе Алесандри је пренео своје велико задовољство што је југословенски председник одлучио да посети ову јужноамеричку државу и навео да су два народа све време осећала приврженост преко веза пријатељства и крви.⁷⁰ Броз се прво захвалио на позиву упућеном да посети Чиле, а затим и на срдечној добродошлицы приређеној на аеродрому.⁷¹ Након војних почаста, две делегације упутиле су се у палату Кузино, где је Јосип Броз, од стране градоначелника Сантијага, проглашен почасним гостом тог града.⁷² Уследио је затим приватан разговор између два председника уз присуство министара иностраних послова и амбасадора двеју земаља.

⁶⁷ АЈ, КПР I-2/17 (3-4), *Информативни материјал о Чилеу*.

⁶⁸ АЈ, КПР I-2/17 (3-4), *Подсетник за разговоре у Чилеу*.

⁶⁹ АЈ, КПР I-2/17 (3-4), *Службена посета Чилеу председника СФРЈ, Јосипа Броза Тита и Јованке Броз*.

⁷⁰ АЈ, КПР I-2/17 (3-4), *Говор председника Чилеа на дочеку на аеродрому*.

⁷¹ АЈ, КПР I-2/17 (3-4), *Одговор председника СФРЈ на добродошлицу при доласку у Чиле*.

⁷² АЈ, КПР I-2/17 (3-4), *Службена посета Чилеу председника СФРЈ, Јосипа Броза Тита и Јованке Броз*.

Наредног дана, Јосип Броз је уз војне почасте прво положио венац на споменик генерала Бернарда О'Хигинса, а затим је посетио председника Врховног суда Чилеа, председника Сената, као и председника Посланичког дома. Приликом одговора на здравицу у чилеанском парламенту, југословенски председник је изјавио да је позив за посету прихватио са дубоким уверењем да посета може бити корисна за унапређивање даљих међусобних односа. Навео је да су посете парламентарних делегација и појединих представника двају парламента већ постојали раније и да се нада ће се и будућности наставити са том праксом.⁷³ Тог дана су у палати Ла Монода вођени и југословенско-чилеански разговори. Са југословенске стране у разговорима су, поред Јосипа Броза, учествовали потпредседник Савезне скупштине Мијалко Тодоровић, државни секретар за иностране послове Коча Поповић, генерални секретар југословенског председника Богдан Црнобрња, као и југословенски амбасадор у Чилеу Бранко Карађоле. На почетку самих разговора, чилеански министар привреде пренео је да су пре подне одржани састанци економских представника две земље и да су том приликом договорени разни артикли које би Чиле могао да извози у Југославију, као и они које би Југославија извозила у Чиле. Југословенска група израдила је детаљну листу артикала које би Југославија могла да шаље на чилеанско тржиште, а такође је извршена и анализа количина које би могле да учествују у тој размени. Осим анализе сваког од тих продуката, размотрена је и могућност потписивања једног уговора између чилеанске народне банке и Југословенске банке за спољну трговину. Чилеански председник је одушевљено прихватио могућност потписивања таквог уговора, са чиме се сложио и Броз, који је након тога предложио разговор о општим међународним проблемима. Југословенски председник изложио је да је, према његовом мишљењу, целокупна међународна ситуација у свету, која је настала после закључења Московског уговора, знатно оптимистичнија. Навео је, затим, да је приликом посете председника Министарског савета Совјетског Савеза, Хрушчова, Југославији приметио велику жељу да се и најтежи светски проблеми у најскорије време реше.⁷⁴

⁷³ АЈ, КПР I-2/17 (3-4), *Одговор председника СФРЈ на поздрав председника Сената.*

⁷⁴ АЈ, КПР I-2/17 (3-4), *Забелешка о југословенско-чилеанским разговорима.*

Наредног дана, Јосип Броз је у пратњи чилеанског министра иностраних послова, који је касније тога дана приредио и свечани ручак у част југословенског председника и његове супруге, обишао град. Том приликом посетио је и чилеански Универзитет, на коме је Јосип Броз проглашен за почасног доктора.⁷⁵ Истога дана издата је и заједничка југословенско-чилеанска изјава поводом посете и разговора. У њој је наведено да је током званичне посете Чилеу, југословенски председник одржао неколико разговора са чилеанским председником, у току којих су размењена мишљења о светској ситуацији, међународним економским проблемима, као и односима између две земље. Обе делегације изразиле су своје задовољство поводом недавног потписивања Уговора о делимичној забрани нуклеарних проба, сматрајући га охрабрујућом чињеницом у циљу окончања хладног рата и успостављања услова за одржавање чврстог и трајног мира. Ипак, сматрали су да је тај уговор само први корак ка успостављању општег светског мира и навели да од великих сила очекују да ће наставити са тражењем споразума усмерених на отклањање сваке ратне опасности, односно на елиминацију нуклеарних оружја. Две владе сагласиле су се да заједнички делују, у оквору Уједињених Нација и других међународних тела, у прилог суверенитета држава, принципа немешања у унутрашње ствари других и стриктног поштовања међународних уговора. Такође, оба председника изразила су своје задовољство због повољног развоја односа између две земље и своју намеру да их у наредном периоду још више ојачају. На крају ове заједничке изјаве, посебно је напоменуто да су, у циљу интензивирања економских односа, вођени разговори између надлежних економских представника Југославије и Чилеа, чији су детаљи ушли у посебан Усаглашени записник.⁷⁶

Током свог боравка у Чилеу, Јосип Броз се обратио и југословенским исељеницима који су тамо живели. Он им се срдечно захвалио како на топлотном пријему, тако и на везама које су они све то време одржавали са својим родним крајем, али и на томе што су својим радом и залагањем помогли продубљивању југословенско-чилеанских односа. Своја последња два дана боравка у Чилеу, југословенски председник искористио је за одмор.

⁷⁵ АЈ, КПР I-2/17 (3-4), *Службена посета Чилеу председника СФРЈ, Јосипа Броза Тита и Јованке Броз.*

⁷⁶ АЈ, КПР I-2/17 (3-4), *Заједничка југословенско-чилеанска изјава.*

Тако су Јосип Броз и његова супруга напустили Сантијаго 27. сепембра и отпутовали у Виња дел Мар.⁷⁷

Путовање Јосипа Броза у Боливију

Југословенски председник боравио је у Боливији од 28. септембра до 3. октобра 1963. године. За време свог боравка у тој земљи, Броз је водио разговоре са председником Боливије Виктором Паз Естенсором⁷⁸, са којим је размотрио међународну ситуацију у свету, као и односе двеју земаља. На крају званичне посете, издата је у Кочабамби 2. октобра заједничка декларација.⁷⁹

Република Боливија

Република Боливија је једна од две континенталне државе Јужне Америке. У њој је почетком шездесетих година 20. века живело око 4,5 милиона људи, док је главни град Ла Паз имао око 350.000 становника. Сама територија се дели на три различита географска подручја. Најважнија област у привредном и демографском погледу јесте високи плато Анда, који представља колевку боливијске државности. Друга значајна област је долина реке Амазон око које је Боливија водила дуге спорове са Бразилом око разграничења, а са Парагвајем крвав рат. То подручје је уједно и највећа област Боливије и обухвата 70% њене територије. За ову област је посебно карактеристично то што има велике резерве

⁷⁷ АЈ, КПР I-2/17 (3-4), *Службена посета Чилеу председника СФРЈ, Јосипа Броза Тита и Јованке Броз.*

⁷⁸ Виктор Паз Естенсоро рођен је 1907. године у Тарихи, где је завршио основну и средњу школу. Правни факултет завршио је 1927. године на Универзитету у Ла Пазу и убрзо постао адвокат. Учествовао је у рату за Чако, где је добио чин наредника. Године 1941. основао је Револуционарни национални покрет и постао његов први шеф. За време владе пуковника Гуалберто Виљареоле заузимао је положај министра финансија, али је после његовог пада отишао у емиграцију у Аргентину и Уругвај. Године 1951. био је изабран за председника Чилеа, али није преузео власт. Једанаест месеци касније, априла 1952. године, Револуционарни национални покрет извршио је државни удар, након којег је Естенсоро преузео власт. Након завршетка мандата 1956. године, постао је амбасадор у Лондону. Године 1960. поново је постављен за председничког кандидата, па је на изборима из исте године однео убедљиву победу.

⁷⁹ АЈ, КПР I-2/17, *Посета председника Републике Јосипа Броза Тита Бразилу, Чилеу, Боливији и Мексику.*

нафте, чија је експлоатација шездесетих година била тек у зачетку. Трећа област је територија плодних долина и налази се између два горе поменута подручја. Ипак, иако има сасвим добре услове за живот, ова област је слабо настањена и привредно неразвијена. Оно што је значајно за сва три подручја јесте да су врло слабо повезана комуникацијама, што представља једну од значајних сметњи привредном развоју земље.⁸⁰

У овом периоду већину становништва Боливије чинило је домородачко становништво са око 53% и који су се углавном бавили примитивном обрадом земље и сточарством. Ипак, староседеоци Боливије не представљају једну компактну етничку целину, већ припадају различитим племенима која се међусобно разликују по језику. Најугицајнију групацију представља бело становништво које чини око 15% становништва земље. То су углавном потомци шпанских колонизатора, али и каснији досељеници, велепоседници и имућни људи. Трећа значајна група јесу тзв. чоласи, односно људи из мешовитих бракова и они чине око 32% укупног становништва Боливије.

Република Боливија је подељена на девет департмана. Они су подељени на провинције, а провинције на кантоне. Локалну извршну власт именује централна влада, док у општинама, чију аутономију гарантује устав, постоје општинска већа које бира народ.⁸¹

Настанак и развој Боливије

У настанку и развоју Боливије истичу се четири историјска периода. Први период јесте империја Инка, са средиштем у данашњем Перуу. Други период представља шпанска колонијална владавина, затим, трећи од политичке независности, који почиње 1825. године, док четврти период почиње са револуцијом из 1952. године.⁸²

Стварање независне државе Боливије представља дело војске Симона Боливара, вође народа Латинске Америке за ослобођење од шпанске колонијалне власти. Ипак,

⁸⁰ АЈ, КПР I-2/17 (3-4), Информативни материјал о Боливији.

⁸¹ Исто.

⁸² Исто.

преко сто година од стицања независности 1825. године, унутрашњи развој Боливије кретао се веома споро. Са значајнијим развојем рударства у земљи и стварањем радничке класе, омогућен је настанак Револуционарног националног покрета који је 1952. године организовао устанак против војне диктатуре, која је заведена након избора из 1951. године, када је за председника, великом већином гласова, изабран Виктор Паз Естенсоро.⁸³

Револуција из 1952. године представља први значај корак у правцу социјалног преображаја Боливије и стварању модерне државе. Она је срушила власт велепоседника и власника страних компанија. Нове власти су убрзо извршиле национализацију рудника калаја, затим спровеле значајне мере у решавању проблема села, а успостављене су и грађанске слободе.⁸⁴ Такође, радници су добили не само многа политичка и социјална права, већ је уведен и изванредан степен радничке контроле у национализованим рудницима. Ипак, разбијање феудалних друштвених односа и стварање модерне државе није се могло замислити без решавања положаја староседелаца и њихове постепене интеграције. Староседелацке масе су револуцијом добиле многа економска, социјална и политичка права (право гласа независно од писмености, што у неким другим латиноамеричким земљама представља услов за такво право).⁸⁵

После преузимања власти, револуционарни покрет на челу са Естенсором отпочео је спровођење значајних реформи. Најпре је распуштена армија и образована радничко-сељачка милиција. Затим се приступило реорганизацији државне власти, извршена је национализација рудника, а почела се спроводити и аграрна реформа. Ипак, спровођење ових радикалних мера, а нарочито национализација рудника, изазвали су негативну реакцију страног, пре свега америчког, капитала. Ове мере, такође, нису биле у интересу ни домаћем капиталу који је отворено саботирао реформе. Захваљујући сарадњи власника домаћег и страног капитала, убрзо је дошло до пада производње артикала од чије продаје је зависила стабилност боливијске привреде. У таквим условима велики планови о индустријализацији привреде, а самим тим и планови аграрне реформе, нису могли да се

⁸³ Исто.

⁸⁴ Дубравка Стојановић, нав. дело, 248.

⁸⁵ АЈ, КПР I-2/17 (3-4), *Информативни материјал о Боливији*.

реализују. Како се на тај начин револуција нашла пред крахом, прихваћена је помоћ Сједињених Америчких Држава која је отклонила опасност привредне катастрофе.

Доласком на власт Хернана Силеса Суаза 1956. године, боливијска револуција ушла је у фазу отворених компромиса и стагнације. Ипак, на изборима 1960. године побеђена је десница Револуционарног националног покрета и уклоњена је са власти. То је значило поновни долазак на власт Естенсора што је, уз огромну изборну већину, омогућило настављање процеса социјалних реформи, упркос бројним унутрашњим и спољашњим проблемима. На тај начин је у Боливији започет један дуготрајни процес врло значајних реформи. Аграрна реформа и национализација допринели су да се створи масовна подршка Револуционарном националом покрету, док су насилни покушаји враћања на старо стање били осујећивани углавном снагом оружаног народа.⁸⁶

Економске одлике Боливије

Боливија је земља са много природних богатстава. Она са једне стране поседује велике количине руде и нафте, док са друге стране обилује плодном земљом и огромним потенцијалом за хидроелектричном енергијом. Привреда земље у великој мери зависи од експлоатације рудног богатства, а производи рударства представљају око 90% извоза, од чега само на калај отпада око 62%. Та чињеница довела је до тога да је привреда Боливије у великој мери постала зависна од Сједињених Америчких Држава, које су куповале готово целу производњу калаја. Национализована рударска предузећа произвођила су око 80% свих руда у земљи. Међутим, ти рудници су радили са губитком од 10 милиона долара годишње, са тенденцијом пада производње због застарелости инсталација, ниске продуктивности рада, исцрпљивања налазишта руда бољег квалитета, као и због недовољно техничких уређаја и машина. Због тога је, у циљу побољшања ситуације, започета тзв. „Триангуларна операција” која је предвиђала инвестиције од скоро 40 милиона долара од стране Савезне Републике Немачке, Сједињених Америчких Држава и Међународне банке за обнову и развој. Циљ ове операције био је да државна предузећа

⁸⁶ Исто.

угља почну да послују са профитом. Са друге стране, Боливија је улагала велике напоре у правцу развитка експлоатације нафте. Како је Боливија била у дефициту са стручњацима и средствима за експлоатацију, морала се окренути давању концесија страним компанијама. Тада је концесију добило једно приватно бразилско предузеће које је показало веома слабе резултате. Због тога је убрзо слична концесија дата и Аргентини.⁸⁷

Индустрија Боливије била је потпуно неразвијена, а један од највећих узрока тога било је ограничење привреде на производњу калаја и ограничено унутрашње тржиште. Енергетска база је, такође, била неразвијена и служила је само за непосредне потребе рударства, док је хидроенергија била минимално развијена.

Пољопривреду Боливије карактерише мали земљишни посед и врло низак интензитет обраде земље. Она није у стању да снабде становништво прехранбеним производима, па се дефицит решава кроз северноамеричку помоћ и увоз из суседних земаља. Револуционарни покрет је покушао са спровођењем извесних реформи у пољопривреди, али без нарочитих успеха. Највећу препреку представљала је сувише велика пренасељеност обрадиве земље.

Политичко стање у Боливији

Народно-револуционарни покрет израстао је након револуције у најјачу политичку партију Боливије и представљао је неку врсту народног фронта. Ову партију оснавала је 1941. године група младих интелектуалаца, међу којима су се нарочито истицали Паз Естенсоро и Хернан Силес. Програм Покрета подразумевао је ликвидацију олигархије и крупне буржоазије, национализацију рудника и спровођење аграрне реформе. Захваљујући том програму, Покрет је успео да окупи велики број становништва и да 1952. године изврши преврат и преузме власт. Убрзо након тог догађаја дошло је до политичког раслојавања у Револуционарном националном покрету, што је нарочито дошло до изражаја 1956. године, када је за председника Републике дошао Хернан Силес, вођа десног крила. Најзначајнија фракција Покрета у том тренутку био је леви сектор на челу са Хуаном

⁸⁷ Исто.

Лечином, потпредседником Републике и председником синдиката Боливије. Он је уживао велику подршку радника, али и сеоских синдиката. Са друге стране, Фронт националног јединства представљао је центар у Покрету и сачињавале су га присталице Естенсора. Почетком шездестих година супротности између сектора Покрета постале су још израженије, како због различитог става око прекида дипломатских односа са Чилеом, тако и због приближавања избора.⁸⁸

Боливијски синдикати били су углавном уједињени у централну синдикалну организацију, на чијем се челу налазио Хуан Лечин. Они су након државног удара из 1952. године постали важна компонента система који је створио Револуционарни национални покрет. Окосницу синдикалног покрета чинили су рудари, који су углавном радили у национализованим рудницима калаја.

Комунистичка партија Боливије, која је у овом периоду бројала око 4.000 чланова и располагала са око 10.000 гласова, није имала водећу улогу у радничком покрету Боливије. Комунисти су за време влада Хуана Силеса ојачали свој утицај, али то нису успели да материјализују стварањем јачих позиција у радничким синдикатима. Са друге стране, Револуционарна радничка партија, настала у периоду од 1939. до 1943. године, била је троцкистичка партија Боливије. Она није имала велики утицај у народу, али је са Комунистичком партијом водила жестоке расправе.⁸⁹

Читава опозиција Боливије у почетку је била окупљена око Социјалистичке фаланге и имала је за циљ рушење са власти Револуционарног националног покрета. Међутим, крајем 50-их година утицај Фаланге је знатно опао. У том тренутку најјача опозициона странка постала је Аутентична револуционарна партија која је окупљала дисидентске десничаре из Покрета. Ипак, у време посете Јосипа Броза Боливији, боливијска опозиција није представљала значајнију политичку снагу. Поред тога, влада је почетком октобра 1962. године, под изговором да се припрема државни удар, завела опсадно стање у земљи, ухапсила велики број руководилаца опозиције и протерала их у Парагвај.

⁸⁸ Исто.

⁸⁹ Исто.

Спољна политика Боливије

Напори Боливије да убрзава свој економски развој усмеравали су је на проширење међународне сарадње на бази равноправног партнерства. Због тога се њена власт временом све више залагала за проширење сарадње са неангажованим земљама. Учествовање Боливије на Београдској и Каирској конференцији, затим ставови њених званичника по питању Кубе, као и потписивање Декларације о дезатомизацији Латинске Америке представљају основне елементе спољнополитичке оријентације боливијске владе. Такође, Боливија је припадала групи земаља Латинске Америке – са Бразилом, Мексиком и Чилеом – које иступају на заједничкој линији у већини интерамеричких и међународних питања. У спровођењу своје спољне политике, Боливија се у овом периоду углавном оријентисала према ставовима Бразила и Мексика, као јачих партнера. Ипак, општа заосталост земље и бројне унутрашње тешкоће, као и велика зависност од економске помоћи из иностранства, нарочито из Сједињених Америчких Држава, у знатној мери су ограничавали њено слободније и активније ангажовање на међународном плану.⁹⁰

По основном питању савремених међународних односа – рата или мира, Боливија се налазила на страни снага мира. Њена делегација је на XVII заседању Генералне скупштине Уједињених нација енергично иступала у прилог општег и потпуног разоружања. Боливија је том приликом, заједно са Чилеом и Еквадором, подржала нацрт резолуције у денуклеаризацији Латинске Америке, док је априла 1963. године била међу пет латиноамеричких земаља које су потписале заједничку Декларацију о денуклеаризацији Латинске Америке. Такође, влада Боливије је сматрала да политика невезивања за војне блокове најбоље одговара националним интересима земље. Ипак, она је ту политику следила у оној мери у којој јој је дозвољавала економска зависност од Сједињених Америчких Држава.⁹¹

Боливија се у Уједињеним нацијама, заједно са Чилеом, активно залагала за признање начела о сувереним правима народа над њиховим природним богатством и празнања права на вршење национализације. Поред тога, заступала је антиколонијалне

⁹⁰ Исто.

⁹¹ Исто.

ставове и подржавала захтеве са правом на самоопредељење колонијалних народа. На XVI и XVII заседању Генералне скупштине Уједињених Нација, Боливија је подржала резолуцију азијско-афричких земаља о осуди колонијалне политике Португалије, док је убрзо након тога прекинула дипломатске односе са Јужноафричком Републиком због апартејда.⁹²

Зависност Боливије од Сједињених Америчких Држава одражава се и у њеним ставовима по појединим међународним питањима, за које иначе није непосредно заинтересована. Тако је подржавала предлоге Сједињених Држава за стављање на дневни ред Организације Уједињених Нација питање Тибета, Мађарске и Кореје, а гласала је и против пријема Народне Републике Кине у Уједињене Нације.

Односи Боливије са латиноамеричким земљама, изузев са Чилеом, били су педесетих и шездесетих година 20. века нормални. Односи са Чилеом, које је традиционално оптерећивао захтев Боливије да јој се врати излаз на море изгубљен у рату 1879–1884. године, значајно су се погоршали почетком шездестих година. Најбољи односи успостављени су са Бразилом и Мексиком, а упркос притисцима Сједињених Америчких Држава, одржава дипломатске односе и са Кубом. Са друге стране, због притиска Сједињених Америчких Држава, Боливија није била у прилици да успостави односе са Совјетским Савезом и неким другим социјалистичким земљама, док је имала успостављене дипломатске односе са Чехословачком и Мађарском.⁹³

Односи Југославије и Боливије

Дипломатски односи Југославије са Боливијом успостављени су 1952. године. Почетком августа 1960. године отворено је југословенско посланство у Ла Пазу, док су маја 1962. године дипломатска представништва две земље подигнута у ранг амбасада. Дипломатски представник Боливије стигао је у Београд тек јуна 1961, док је јуна 1963. године стигао и први боливијски амбасадор. Такође, Југославија је од 1957. године имала

⁹² Исто.

⁹³ Исто.

два конзула у Боливији, у Ла Пазу и Кочамби, док је Боливија имала почасни конзулат у Загребу.⁹⁴

Односи Југославије и Боливије до 1952. године били су врло ограничени и неразвијени, али је након државног удара у тој јужноамеричкој земљи сарадња ових двеју земаља знатно напредовала. Убрзо долази и до узајамних посета делегација и личности, па је тако јуна 1959. године Југославију посетио председник Републике Боливије Паз Естенсоро. Односи двеју земаља уочи посете Јосипа Броза Боливији били су знатно развијенији него десет година ранија, када су исти успостављени. Боливијска жеља за успостављањем још приснијих односа видљива је кроз два писана позива Јосипу Брозу, из 1961. и 1962. године, да посети ову јужноамеричку земљу, што је он на крају и прихватио.⁹⁵

Током пролећа 1962. године Боливију је посетио југословенски државни секретар за иностране послове, Коча Поповић. Том приликом потписана је Конзуларна конвенција, прва такве врсте са једном латиноамеричком земљом, као и Споразум о научно-техничкој сарадњи. Ова посета протекла је у пријатељској и срдечној атмосфери, а дошла је и до изражаја обострана жеља за проширењем сарадње на свим пољима, нарочито на економском и културном.⁹⁶

Трговинска размена Боливијом одвија се на основу Трговинског споразума из 1854. године, а којим је уговорен реципрчни третман најповлашћеније нације. Извоз Југославије у Боливију отпочео је 1955. године и био је јако скроман (извоз из 1959. износио је 86.000 долара, из 1960. године 67.000 долара, затим из 1961. године 73.000 долара, док је извоз из 1962. године износио рекордних 450.000 долара). Са друге стране, увоз робе из Боливије у Југославију није постојао. Један од највећих послова закључених између ових земаља била је југословенска испорука од 180.000 комада плугова у вредности од око 1,4 милиона долара. Ипак, испоручено је само 20.000 комада. Основни проблем у размени са Боливијом било је питање плаћања. Како увоза из Боливије није било, па се самим тим проблем плаћања није могао решити робном разменом, тако је извоз у Боливију

⁹⁴ АЈ, КПР I-2/17, *Односи Југославије са Бразилом, Мексиком, Боливијом и Чилеом*.

⁹⁵ АЈ, КПР I-2/17-4, *Информативни материјал о Боливији*.

⁹⁶ АЈ, КПР I-2/17-4, *Подсетник за разговоре у Боливији*.

требало финансирати југословенским кредитом. Због тога је одлучено да се, преко Југобанке, југословенским предузећима одобри закључење кредитних послова у Боливији до висине од 5 милиона долара, али уз гаранцију Народне банке Боливије.⁹⁷

У оквиру Споразума о техничкој сарадњи из 1962. године, Савезни завод за техничку помоћ доделио је двадесет стипендија за рударске техничаре и инжењере, што је до тог периода био једини вид сарадње на том пољу. У складу са општим развојем односа између Југославије и Боливије, дошло је до унапређења односа и на културно-научном плану. Тако је приликом боравка министра просвете и културе Боливије у Београду, августа 1961. године потписана Конвенција и сарадњи двеју земаља на пољу просвете, науке и културе. Од тог тренутка, комисија за културне везе са иностранством сваке године је Боливији додељивала изванредан број стипендија. Са друге стране, универзитети у Кочамби и Сукреу изразили су жељу за сарадњом са југословенским универзитетима, док је у Ла Пазу отворена основна школа са називом *Република Југославија*. У Кочамби је 1962. године прво одржана изложба фотографија *Двадесет година нове Југославије*, а затим и изложба југословенских средњовековних фресака.⁹⁸

Почетком шездесетих година у Боливији је боравило око хиљаду и по југословенских исељеника, углавном пореклом из Далмације, али и Црне Горе. Највећи број њих живео је у Кочамби и Ла Пазу. У тим градовима постојале су организације *Југословенски дом* око којих су се исељеници окупљали и који су имале позитиван став о Југославији. Они су углавном били ситни трговци и занатлије, а уживали су добар углед и сматрани су добрим и поштеним радницима. Поред њих, у Боливији је живело и око стотину политичких емиграната, од којих је један део, нарочито усташе, непријатељски настројен према Југославији. Они су били повезани у организацију са седиштем у Ла Пазу. Мањи део емиграције сачињавали су четнички елементи који нису имали своју организацију нити су били у контакту са четничким организацијама из других земаља.⁹⁹

⁹⁷ Исто.

⁹⁸ Исто.

⁹⁹ АЈ, КПР I-2/17-4, Информативни материјал о Боливији.

Јосип Броз у посети Боливији

Југословенски председник је са својом делегацијом стигао у Боливију 28. септембра 1963. године. Том приликом га је уз војне почасте у чилеанском граду Кочабамби дочекао боливијски председник Виктор Паз Естенсоро. Још пре напуштања аеродрома, градоначелник Кочабамбе прогласио је Броза почасним гостом и предао му кључеве града.¹⁰⁰ Сутрадан, 29. септембра, дошло је до састанка два председника на коме су вођени разговори. Састанку су са југословенске стране учествовали потпредседник Савезне скупштине Мијалко Тодоровић, државни секретар за иностране послове Коча Поповић, генерални секретар председника Богдан Црнобрња, као и југословенски амбасадор у Боливији, Коле Чашиле. Са боливијске стране у разговорима су учествовали министри спољних послова и финансија, као и боливијски амбасадор у Југославији.¹⁰¹

У току разговора, Естенсоро је југословенској делегацији покушао да објасни тренутну ситуацију у Латинској Америци. Он је навео да се положај Латинске Америке знатно променио након што је дошло до смањења затегнутости. Како су Естенсоро и његов министар иностраних послова навели, то попуштање, иако ће свакако бити добро за међународну ситуацију у свету, може довести до стагнације боливијског развоја. Наиме, како је највећи део онога што је у Латинску Америку стизало потицало из Сједињених Америчких Држава, које су ту обилну помоћ давале из страха да латиноамеричке земље не потпадну под утицај Совејстког Савеза, тако се након Московског споразума та помоћ може знатно умањити. Јосип Броз се сложио са боливијским председником и пренео му да би односе држава Латинске Амрике са Сједињеним Америчким Државама требало успоставити на равноправнијим економским везама. Такође, напоменуо му је да би све латиноамеричке државе требало да наступају на заједничкој основи, која би на тај начин била много снажнији преговарач Сједињеним Америчким Државама. Како је у поподневним часовима требало да се одржи састанак двеју делегација стручњака, Естенсоро је замоли Броза да му пренесе докле би његови сарадници могли да иду са захтевима за помоћ од Југославије. Броз је врло радо прихватио тему, а затим и пренео

¹⁰⁰ АЈ, КПР I-2/17-4, *Програм државне посете председника СФРЈ Јосипа Броза Тита и другарице Јованке Броз Боливији.*

¹⁰¹ АЈ, КПР I-2/17-4, *Записник о југословенско-боливијским разговорима.*

југословенска искуства са таквом врстом помоћи у Азији и Африци. Напоменуо је да тим земљама Југославија давала кредит са 3, односно 2,5% камате и то на осам до десет година. Захваљујући тим кредитима, наставио је Броз, изграђене су многе фабрике које сада послују са великим суфицитом. Навео је да су југословенски стручњаци остајали у тој земљи све док фабрике нису завршене, док су након тога остајали само инструктори за обучавање кадрова. За крај је навео да би се на сличној основи могли склопити и уговори са Боливијом, али да би најпре требало размотрити програм саме владе.¹⁰²

Наредног дана одржан је нови састанак двојице председника, након чега су се делегације обишле град и положили венац на споменик Симона Боливара. Касније тога дана одржан је и свечани банкет на коме је Броз одликовао боливијског председника. Уследио је затим 1. октобра пријем делегације радника, сељака и грађана, као и пријем југословенских исељеника из Боливије.¹⁰³

Претпоследњег дана званичне посете Боливији, уследило је потписивање споразума о економској, културној и техничкој сарадњи. Такође, тог дана је издата и заједничка југословенско-боливијска изјава. У њој је наведено да су приликом Брозове посете Боливији вођени срдачни разговори између два председника о ситуацији у свету, као и о односима између Југославије и Боливије. Том приликом, два шефа држава изразили су своју решеност да, заједно са другим мирољубивим земљама, допринесу одржању мира у свету. Са задовољством су констатовали да је у последње време дошло до побољшања атмосфере у међусобним односима, док су нарочито поздравили потписивање Московског споразума. Председници су посебно истакли неопходност поштовања права свих народа на независност, самоопредељење и равноправно учешће у међународној заједници. Такође, пренели су своју забринутост поводом све већег несклада између земаља које су високо индустријализоване и веома богате и оних које то нису, те су апеловали на изналажење што ефикаснијих решења које би довеле до постепеног уклањања постојећих разлика у привредном развоју. Инспирисани тим циљевима, Броз и Естенсоро сагласили су се да би по тим питањима требало да усклађују своја гледишта и да настоје да се постигне још веће

¹⁰² Исто.

¹⁰³ АЈ, КПР I-2/17-4, *Програм државне посете председника СФРЈ Јосипа Броза Тита и другарице Јованке Броз Боливији.*

разумевање између свих земаља у развоју. На крају су поново изразили своју веру у Организацију Уједињених Нација као инструмент за очување мира, као и за елиминисање колонијализма и напредовање према праведнијем универзалном економском поретку.¹⁰⁴

Након потписивања заједничке изјаве у Кочабамби, југословенски председник је, у присуство Виктора Паз Естенсора, одговарао на питања новинара. Оно што је највише занимало боливијске новинаре јесте да Броз изложи своје утиске са дотадашњег путовања у Латинску Америку. Југословенски шеф државе је навео да је у свакој од три земље које је до тада посетио веома лепо и срдечно примљен и да је имао довољно времена да са представницима тих земаља изврши свестрану размену мишљења о међународним и билатералним питањима. Оно што је посебно истакао јесте да су у већини најважнијих питања, југословенска гледишта била иста или врло слична ставовима тих држава. Новинаре је затим занимао економски аспект посете, на шта је Броз одговорио да је Југославија пружила помоћ Боливији у висини од 5 милиона долара, с тим да ће се она продужити када се поменута сума исцрпи. Последње питање упућено Брозу било је да ли у Југославији постоји слобода штампе, на шта је он одговорио да слобода итекако постоји и да је свима дозвољено да критикују неправилности до којих долази у периоду изградње социјализма. Посебно је напоменуо да он сам критикује себе и владу, ако постоје одређени недостаци, и да та критика има облик самокритике, односно признавања властитих грешака. Након тога, дописник Танјуга, Јаша Алмули, замолио је боливијског председника да изнесе своје мишљење о значају ове посете. Естенсоро је навео да је посета југословенског председника од великог значаја за учвршћивање односа двеју земаља, како економских тако и политичких. Поред тога, истакао је да ће посета значити и допринос одбрани мира, за који су заинтересовани сви народи света. Трећег октобра, Јосип Броз је са својом делегацијом, уз срдачне поздраве, напустио Боливију у упутио се у Лиму.¹⁰⁵

¹⁰⁴ АЈ, КПР I-2/17-4, *Заједничка изјава из Кочабамбе*.

¹⁰⁵ АЈ, КПР I-2/17-4, *Конференција за штампу председника Тита, одржана у Кочабамби, после потписивање заједничке изјаве*.

Путовање Јосипа Броза у Перу

На путу из Боливије у Мексико, југословенски председник се у Лими, 3. октобра 1963. године, састао са председником Перуа, Фернандом Белаунде Теријем¹⁰⁶. Том приликом, два председника размотрила су међународну ситуацију, али и југословенско-перуанске односе.¹⁰⁷

Република Перу

Почетком шездесетих година 20. века, на територији Перуа живело је око 11 милиона становника, од којих су 49% били староседеоци разних племена, 37% местици, затим 13% становника било је беле, 1% црне расе. Главни град Перуа је Идма у коме је у овом периоду живело око 1,3 милиона становника. Перу је веома богат рудним благом, јер постоје знатне резерве злата, бакра, сребра, олова и молибдена. Самим тим, основни извозни артикал представљају руде. Међутим, већина тих рудника налазила се у рукама енглеског и америчког капитала. Поред руда, у Перуу се налазе и богати извори нафте.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Фернандо Белаунде Тери рођен је 1912. године у угледној перуанској породици, а био је и унук бившег перуанског председника Педра Дијеза Консека. Од 1924. године похађао је средњу школу у Паризу, док је 1935. године завршио архитектонски факултет у Тексасу. По повратку у Перу постао је професор на Грађевинском факултету Католичког универзитета у Лими. У политичком животу Перуа појавио се 1943. године као истакнуту активиста Националног демократског фронта. Две године касније изабран је за посланика, док је његов отац постао премијер. Белаунде Тери се нарочито политички активирао тек од 1956. године, када је покренуо оштру кампању против диктатуре председника Одрије. Убрзо је основао и своју странку Народне акције и по први пут истакао кандидатуру за председника државе, али је доживео пораз. На председничким изборима 1962. године Белаунде је поново истакао кандидатуру. У ноћи после избора, док још нису били пребројани гласови, Белаунде се прогласио председником. Ипак, пребројани гласови показали су да је Виктор де ла Торе добио неколико хиљада гласова више. Међутим, тада је дошло до војне побуне против дотадашњег председника Мануела Прада и Виктора де ла Тореа, јер их је војска оптужила да су фалсификовали изборе. На наредним изборима организованим 1963. године, Белаунде је изашао као кандидат широке коалиције, те је извојевао убедљиву победу. Након тога, званично је проглашен за председника.

¹⁰⁷ АЈ, КПР I-2/17, *Посета председника Републике Јосипа Броза Тита Бразилу, Чилеу, Боливији и Мексику.*

¹⁰⁸ АЈ, КПР I-2/17-5, *Информативни материјал о Перуу.*

Историјски развој Перуа

Стварање независног Перуа започели су 1821. године Хосе де Сан Мартин и Симон Боливар. Они су успели да ослободе Перу и прогласили су његову независност која је коначно подврђена 1824. године. Перу је заједно са Боливијом учествовао у рату против Чилеа 1879–1883. године. Међутим, након пораза у том сукобу, Перу је остао без дела територије на југу своје земље. У другој половини 19. века дошло је и до пенетрације енглеског и северноамеричког капитала у Перу, који је после Првог светског рата учврстио позиције у привреди те јужноамеричке земље. Карактеристика међуратног периода у Перуу јесте што је дошло до развоја радничког и сељачког покрета који су често долазили у сукоб са војском и полицијом. Војним превратом из 1948. године, председник Перуа постао је генерал Одриа који је убрзо завео диктатуру и укинувши демократске слободе.¹⁰⁹ Од тог догађаја почиње период перуанске спољнополитичке везаности за Сједињене Америчке Државе.¹¹⁰

Диктатура је, ипак, оборена 1956. године војном побуном, након које је на власт дошао Мануел Прадо. Он је у почетку вратио извесне демократске слободе, али их је убрзо поново укинуо због чега је, јуна 1962. године, непосредно после одржаних парламентарних и председничких избора, оборен државним ударом који је извела војска. Тада је владу образовао генерал Перез Годој и обећао расписивање нових избора за јун 1963. године. Доласком војске на власт, ситуација у Перуу се знатно заоштрила. Убрзо је дошло и до велики штрајкова рудара, као и студентских демонстрација. Због тога је војска сменила Годоја, док је нови председник постао генерал Николас Линдли Лопез. Како се наводи у југословенским документима, иза свргавања Годоја стајале су Сједињене Америчке Државе које су сматрале да би одржавање крајње десничарског курса у Перуу могло имати опасне последице.¹¹¹

¹⁰⁹ Дубравка Стојановић, нав. дело, 247.

¹¹⁰ АЈ, КПР I-2/17-5, *Информативни материјал о Перуу*.

¹¹¹ Исто.

Политичке партије и организације Перуа

Амерички народни револуционарни савез основан је 1924. године и представљао је најстарију политичку организацију у земљи. Савез је настао у периоду општег социјалног буђења, нарочито средњих класа Латинске Америке, а под утицајем либералног покрета, мексичке револуције, као и социјалистичке револуције у Русији. Тада је млади интелектуалац либералних погледа, Виктор Хаја де ла Торе, прогнан из своје земље у Мексико где је и основао Амерички народни револуционарни савез. Програм Савеза сводио се на пет основних циљева: борба против сваке врсте империјализма, политичко јединство Латинске Америке, постепена национализација земље и индустрије, интерамериканизација Панамског канала и солидарност са свим поробљеним народима и класама света. Међутим, једна од карактеристика ове странке јесте да, упркос томе што је дуго времена имала подршку народних маса, никада није успела да дође на власт. Док је раније основни разлог томе био готово стални сукоби са војском и диктатурама, разлог неуспеха на последњим изборима (1962. и 1963. године) било је скретање руководства странке на позиције крајње деснице. На тај начин су од почетног прогресивног програма Савеза остале само поједине ситне реформистичке идеје.¹¹²

Народна акција била је партија националне буржоазије, али је имала утицаја и у радничким и сељачким редовима. Она је иступала са програмом умерених реформи, са главним освртом на развој националне привреде уз све веће ангажовање домаћег капитала. На изборима из 1963. године, Народна акција ступила је у коалицију са Демохришћанском партијом, а добила је и подршку комуниста и социјалиста.¹¹³

На крајњем левом крилу перуанске политичке сцене активно је деловала илегална Комунистичка партија, која је била једна од најзначајнијих комунистичких партија Латинске Америке, као и Социјалистичка партију Перуа, која је имала утицаја у редовима ситне буржоазије, занатлија и у малом броју међу сељацима. Они су заједно покушали да створе јединство путем Фронта националног ослобођења, који је знатно допринео победи

¹¹² Исто.

¹¹³ Исто.

кандидата Народне акције, Фернанда Белаундеа. Његов долазак на власт значио је извесну промену и освежење у односу на традиционалне владе генерала и диктатора.

Што се тиче спољне политике, све досадашње перуанске владе биле су проамерички настројене. Ипак, влада Белаундеа најавила је, иако опрезно и уз резерве, извесну промену спољнополитичког курса. У његовом програму изражена је заинтересованост Перуа за смањење међународне затегнутости и поштовање начела Уједињених Нација.¹¹⁴

Југословенско-перуански односи

Југословенско-перуански односи нису били развијени, па су се услед обостране неактивности угасили. Ипак, Перуанци су почетком шездесетих година, преко југословенског почасног конзула у Лими Ивана Мартинића, у више наврата испољавали интерес за проширење економске сарадње и обнову дипломатских односа. За то су се залагали и перуански дипломатски представници у Чилеу, Мексику, Боливији и Швајцарској. Међутим, са доласком на власт Белаундеа, који је изјавио да неће успостављати контакт са социјалистичким државама, Перуанци су одустали од те иницијативе. Да постоје и даље међусобне жеље за поновним успостављањем контаката показала је посета Коче Поповића Перуу маја 1962. године. Том приликом је, на плану културне сарадње, Комисија за културне везе са иностранством доделила влади Перуа двогодишњу стипендију за специјализацију једног Перуанца у Југославији. Са друге стране, економска сарадња је била незнатна, а нису постојали ни споразуми о размени робе.¹¹⁵

Јосип Броз у посети Перуу

За разлику од осталих земаља Латинске Америке које је Броз посетио септембра и октобра 1963. годинем у којима се задржавао по неколико дана, његов боравак у Перуу

¹¹⁴ Исто.

¹¹⁵ Исто.

трајао је свега један дан. Тог дана дошло је до сусрета југословенског и перуанског председника, који су, у пријатељском разговору разменили своја мишљења. Интересантно је то што је ово био и први самостални међународни потез Белаундеа након преузимања власти. Два председника сагласила су се да би у Уједињеним Нацијама требало да наступају у оквиру исте основе, која би подразумевала решавања проблема разоружања, колонизације и равноправне трговине. Броз је перуанском председнику укратко изложио дотадашње путовање по земљама Латинске Америке и пренео му да подржава њихово настојање да се заједничким снагама боре за дезатомизацију Латинске Америке. Такође, навео је да су посетом југословенског државног секретара за иностране послове, Коче Поповића, Перуу 1962. године, југословенско-перуански односи знатно напредовали, али је истакао да би у будућности они морали бити успостављени на широј основи, мислећи на проширење економске сарадње и успостављање јачих политичких и културних веза. Након завршетка разговора, југословенски председник је свечано испраћен на аеродрому, са кога се упутио у Мексико.¹¹⁶

Путовање Јосипа Броза у Мексико

Посета Јосипа Броза Мексику трајала је од 3. до 16. октобра 1963. године. Југословенски председник имао је за време свог боравка у Мексику разговоре са мексичким председником Лопезом Матеосом¹¹⁷ у току којих су претресли међународна питања која су се односила на обе земље, а размотрене су и промене у светској ситуацији.

¹¹⁶ АЈ, КПР I-2/17-5, *Забелешка о југословенско-перуанским разговорима*.

¹¹⁷ Адолфо Лопез Матеос рођен је 26. маја 1910. године. Основну школу завршио је у Француском колеџу у Мексико Ситију, а средњу у граду Толуки. Правни факултет завршио је 1934. године на Универзитету у Мексику. По завршетку факултета бавио се новинарством, затим постао ректор Института за науку и културу у граду Толуки, а убрзо и лични секретар гувернера Федералне државе Мексико. Политиком се почео бавити још као студент, па је тако учествовао у изборној кампањи председничког кандидата Хозеа Васконселоса 1933. године. Међутим, пошто је Васконселос изгубио на изборима, Лопез Матеос убрзо одлази у емиграцију у Гватемалу. По повратку из Гватемале постао је лични секретар председника Револуционарне институционалне партије, док је у послератном периоду постао и сенатор. У влади Руиза Кортинеца (1953-1958) постао је Секретар за рад и социјално стварање, док је 1957. године постао председнички кандидат Партије. Пошто је јула 1958. године победио на изборима, ступио је на дужност 1. децембра исте године.

Поред града Мексика, Броз је посетио и Мериду и Гвадалахару, као и пацифичко летовалиште Акапулко. Претпоследњег дана посете, два председника потписала су у Акапулку званичну изјаву.¹¹⁸

Сједињене Државе Мексика

Сједињене Државе Мексика налазе се између Сједињених Америчких Држава и Гватемале, односно Пацифика и Мексичког залива. Почетком шездестих година Мексико је са својих 35 милиона становника заузимао друго место у Латинској Америци, одмах иза Бразила. Око 30% становништва Мексика чинило је домородачко становништво, 14% Мексиканаца били су беле расе, док су осталих 56% чинили Местиси (мешано становништво домородаца и становника беле расе). Главни град Сједињених Држава Мексика био је Мексико сити са око 5 милиона становника.¹¹⁹

Мексико је био организован на принципу федерације. Имао је 29 суверених држава, две територије и Федерални дистрикт који је обухватао главни град Мексико и његову непосредну околину. Законодовна власт вршио је Конгрес који се састојао из два дома, Сената и Посланичког дома. Извршну власт на највишем нивоу вршио је председник, док су у федералним државама то чинили гувернери.¹²⁰

Историјски и политички развој Мексика

На територији данашњег Мексика, до доласка Шпанаца, живела су разна домородачка племена која су била на различитим ступњевима развитка. У 3. веку на овој територији појавила се империја Маја са главним центрима у Чиченици, Уксмалу и Мајапану. Очувани остаци ових градова сведоче о релативно високом степену њихове цивилизације. Ти градови имали су и до 50.000 становника. Крајем 13. века са севера су дошла племена Астека, која су у тзв. Мексичкој долини основали своју престоницу

¹¹⁸ АЈ, КПР I-2/17, *Посета председника Републике Јосипа Броза Тита Бразилу, Чилеу, Боливији и Мексику.*

¹¹⁹ АЈ, КПР I-2/17-6, *Информативни материјал о Мексику.*

¹²⁰ Исто.

Теночтитлан. Астечко друштво имало је изразит облик робовласничког друштва, те су покорена племена била немилосрдно експлоатисана. Ту чињеницу искористио је шпански конкистадор Ернан Кортес, распирујући непријатељство покорених племена према Астецима, што му је олакшало освајање Мексика. Освојивши читаву земљу у првој половини 16. века, Шпанци су поробили домородачко становништво, наметнувши им свој језик, религију и културу.¹²¹

Временом се појавила тежња за ослобођењем од шпанске власти, па је први позив на устанак дао свештеник Мигел Хидалго 1810. године. Шпанија је тако већ 1821. године била принуђена да призна независност Мексика. Средином 19. века Мексико је водио рат против Сједињених Америчких Држава, који се завршио тешким поразом и губитком значајних територија. Ослабљени Мексико убрзо је напала Француска, те је он од 1862. године био под контролом цара Максимилијана Хабзбуршког. Дотадашњи председник Мексика, Бенито Хуарез, повео је вишегодишњу борбу против страних освајача, које је 1867. године успео да победи. Он је, након тога, установио принципе федерализма, а убрзо је споровео и одвајање цркве од државе и конфисковао целокупну црквену имовину.¹²²

Следећа значајна етапа у развоју Мексика јесте социјалистички устанак из 1910. године. Тада је са власти збачен диктатор Порфирио Дијаз, а учвршћена је и национална независност земље. Нова власт донела је низ значајних промена, као што су аграрна реформа и закони о социјалном осигурању и радничким правима. Такође, 1917. године донет је и нови устав који је требало да исказе различите политичке концепте који су се артикулисали током устанка у Мексику.¹²³ У међуратном периоду дошло је и до национализације петролејске индустрије и железница, као и до поделе 15 милиона хетара земље сељацима. После три председничка периода (1940-1958) и влада које су делимично кочиле развој Мексика, на власт је дошао Лопез Матеос. За време његове владавине дошло је до реформе изборног система, који је опозицији омогућио већу активизацију у политичком животу, као и веће могућности за добијање посланичких и сенаторских

¹²¹ Исто.

¹²² Исто.

¹²³ Дубравка Стојановић, нав. дело, 65.

места.¹²⁴ Друга значајна промена било је увођење аграрне реформе, па је тако до краја 1962. године сељацима подељено преко 10 милиона хектара земље.¹²⁵

Владајућа странка Мексика била је Револуционарна институционална партија, која је до шездесетих година 20. века већ 35 година била на власти. Њено чланство било је политички хетерогено, јер је обухватала елементе од крајње деснице до крајње левице. Друга најзначајнија странка у држави била је Народна социјалистичка партија, која је највише утицаја имала међу интелектуалцима и на селу. Она се у спољној политици залагала за сарадњу са социјалистичким земљама, а бранила је и кубанску револуцију.

Мексико је почетком шездестих година припадао групи привредно најразвијенијих земаља Латинске Америке. Најважније привредне гране биле су индустрија, пољопривреда и рударство. Мексико је био један од главних произвођача минерала, док се по производњи сребра налазио на првом месту у свету. Најважније гране индустријске делатности чиниле су петролејска индустрија, електроенергија и прерађивачка индустрија. Оно што је карактеристика свих латиноамеричких држава јесте то што Сједињене Америчке Државе обухватају велики део њихове спољне трговине, па тако у случају Мексика обухватају 70% његовог извоза.¹²⁶

Спољна политика владе Лопеза Матеоса

Основни принципи спољне политике Мексика декларисани су у више наврата изјавама Лопеза Матеоса и у резолуцијама мексичког Конгреса. У њима су нарочито подвлачени борба за мир и равноправну међународну сарадњу, поштовање принципа независности, коегзистенције, као и самоопредељења народа. Посебне тенденције владе Лопеза Матеоса биле су усмерене су у правцу учвршћивања спољнополитичке независности, проширења сарадње са већим кругом земаља, као и у правцу што активнијег учешћа у међународном животу. У ранијем периоду Мексико је био затворен у националне

¹²⁴ Исто, 244.

¹²⁵ АЈ, КПР I-2/17-6, *Информативни материјал о Мексику*.

¹²⁶ Исто.

оквири и ограничен на односе са својим најближим суседима, првенствено са Сједињеним Америчким Државама. Ипак, под утицајем општег развоја у свету, влада Лопеза Матеоса изашла је из дугогодишње изолованости и настојала је да постане одређени међународни фактор. С тога је Матеос током 1958. године посетио неколико земаља Латинске Америке, док је 1961. године био у посети Сједињеним Америчким Државама и Канади.¹²⁷

У спољној политици Мексика значајан елемент представљала је његова непосредна близина са Сједињеним Америчким Државама, која је имала веома јаке привредне и политичке позиције у тој латиноамеричкој држави. У вези с тим, и поред настојања за еманципацијом и независном спољнополитичком активношћу, Мексико је ипак водио рачуна о реаговању Сједињених Америчких Држава на поједине спољнополитичке акције. Са друге стране, Мексико је са Совјетским Савезом, Пољском и Чехословачком одржавао нормалне односе који су последњих година показали тенденцију извесног побољшања и конкретних видова сарадње.

У Организацији Америчких Држава, Бразил, Мексико, Боливија и Чиле, упркос снажном притиску и уценама Сједињених Америчких Држава, залагали су се за принципе неинтервенције и самоопредељења, бранећи на тај начин права Кубе. Независно од ставова тих влада према Кастровом режиму, оне кроз одбрану тих принципа на случају Кубе у ствари бране своју сопствену независност. У складу са таквом политиком, Мексико се, заједно са Бразилом, декларисао за дезатомизацију Латинске Америке, као и против стварања војних пактова на том подручју. Мексико је био једна од ретких држава која је у овом периоду имала добре односе са свим латиноамеричким и западноевропским државама, осим Франкове Шпаније.

У глобалним оквирима, Мексико је проблему разоружања посветио посебну пажњу, декларишући се за опште и потпуно разоружање. Мексичка влада се залагала за потпуну забрану производње и употребу нуклеарног оружја, па је тако једном приликом Лопез Матеос изјавио да Мексико никада поседовати, али ни дозволити стационирање нуклеарног оружја на својој територији. Питање колонијализма Мексико је третирао као саставни део борбе за мир и међународну сарадњу и декларативно се изјашњавао против

¹²⁷ Исто.

њега. Међутим, у акцијама Уједињених Нација, мексичка влада се није активније ангажовала, избегавајући да се на конкретним случајевима замери појединим западним земљама.¹²⁸

Југословенско-мексички односи

Дипломатски односи између Југославије и Мексика успостављени су маја 1946. године посредством представништва двеју земаља у Варшави. У почетку је југословенски амбасадор у Њујорку био акредитован и у Мексику, док мексички амбасадор у Паризу био акредитован у Југославији. Први југословенски амбасадор са седиштем у Мексику постављен је 1948. године, док је први мексички амбасадор са седиштем у Југославији акредитован 1951. године. У периоду од 1955. до 1958. године на челу амбасада били су отправници послова, а сами односи ограничавали су се углавном на одржавању формалних контакта. Тек крајем 1957. године владе двеју земаља споразумеле су се да упуте своје амбасадоре, што је и остварено наредне године.¹²⁹

Почетком шездесетих година, односи Југославије и Мексика постајали су све интензивнији. Унапређење тих односа допринеле су и објективне околности, као и све већи обострани интереси услед развоја опште ситуације у свету. Тих година, мексичка влада је у више наврата изразила жељу да Јоспи Броз посети ту латиноамеричку државу. Током владавине Лопеза Матеоса дошло је до неколико узајамних посета југословенских и мексичких делегација, од којих је најзначајнија посета југословенске делегације из маја 1962. године, а коју је предводио југословенски државни секретар Коча Поповић. Том приликом дошло је до корисних разговора између Коче Поповића и Лопеза Матеоса.¹³⁰

Што се тиче робне размене, она се између Југославије и Мексика одвијала на основу Трговинске конвенције из 1950. године, којом је уговорено реципрочно начело најповлашћеније нације. Ипак, у току целог послератног периода робна размена је била незнатна, тако да југословенски извоз није прелазио износ од 25 милиона динара. Од

¹²⁸ Исто.

¹²⁹ Исто.

¹³⁰ АЈ, КПР I-2/17-6, *Подсетник за разговоре у Мексику*.

важнијих производа који су у овом периоду извезени у Мексико јесу трактори, због којих је југословенско предузеће Индустрија мотора и трактора потписала уговоре о њиховој испоруци са појединим мексичким фирмама.¹³¹

Културна сарадња ових двеју земаља од краја педесетих година била је изузетно жива. Тако је у Мексику 1959. године основан Југословенско-мексички институт за културне везе. Наредне године потписана је и Конвенција о културној сарадњи. Убрзо након тога организовано је и неколико изложби у обе земље, а долазило је и до међусобних гостовања разних уметничких група. Такође, у овом периоду су се два југословенска студента школовала у Мексику, као стипендисти мексичке владе, док се у Југославији школовало пет Мексиканаца. Поред тога, остварена је и размена уметничких филмова, па су тако на разним филмским фестивалима у Мексику приказани и југословенски филмови.¹³²

Што се тиче југословенских држављана, у Мексику је у овом периоду живело око 200 исељеничких породица, углавном из Даламације. У самом граду Мексику живело је између 40 и 50 породица југословенских исељеника, док су остали углавном живели на северу Мексика. Већина њих је тамо насељена још пре Првог светског рата, док је десетак њих у Мексико дошло након Другог светског рата, од којих је седам политичких емиграната.

Јосип Броз у посети Мексику

Први град који је Јосип Броз посетио у Мексику био је Мерида. На локалном аеродрому, југословенску делегацију свечано су дочекали гувернер државе Јукатан са својом супругом, један од мексичких државних секретара, као и бројни други представници владе. За наредни дан планиран је био обилазак историјског локалитета Уксмал, а затим и одлазак за Мексико Сити. На Централном аеродрому мексичког главног града, југословенског председника дочекао је мексички председник Лопез Матеос са супругом, затим председних Врховног суда, као и чланови председниковог кабинета.

¹³¹ АЈ, КПР I-2/17-6, *Информативни материјал о Мексику*.

¹³² Исто.

Након кратког задржавања на аеродрому, два председника упутила су се у кабинет Лос Пинос где су одржали протоколарни разговор.¹³³ Разговору су са југословенске стране присуствовали, поред Броза, Мијалко Тодоровић, Коча Поповић, Богдан Црнобрња и генерал Иво Рукавина, док су са мексичке стране, поред Матеоса, присуствовали министар иностраних послова Мануел Тељо и мексички мабасадор у Београду, Делфин Санчез Хуарез. На почетку разговора, југословенски председник навео је да су до тог тренутка обишли велики број земаља Латинске Америке, да су видели много људи, али и да су приметили да међу њима постоје велике разлике. Посебно је истакао да су због неизвесне унутрашње ситуације у Браилу, посетили само Бразилију и мали град Гајану. Затим је прешао на посету Чилеу, где је нарочито истакао личност чилеанског председника Алесандрија, односно промену његових спољнополитичких ставова. На ту констатацију надовезао се и Матеос додајући да је са Алесандријем, приликом његове посете Мексику, имао врло срдчан разговор у којем су размотрили многе заједничке проблеме. На крају је, југословенски председник, пренео да се и стање у Перуу побољшава, али да је, према посебним информацијама које је сакупила његова делегација, Мексико ипак најстабилнија земља Латинске Америке.¹³⁴

Трећи дан званичне посете започео је полагањем венца на споменик Независности, након чега је градоначелник Мексико Ситија, предао Брозу кључеве града прогласивши га почасним гостом. Након тога, уследио је свечани ручак, а затим и посета Националном антрополошком музеју Мексика. Следећег дана, југословенски председник обишао је Универзитетски град, присуствовао отварању петих спортских игара Федералног Дистрикта, док је у поподневни часовима посетио и специјалну кориду која се у то време одржавала. Петог дана посете Мексику, Лопез Матеос и његова супруга приредили су свечани ручак у част југословенског председника и његове супруге. Након тога, у касним ноћним сатима, југословенска делегација кренула је за Гвадалахару, где је провела наредна два дана. Период од 11. до 14. октобра, Јосип Броз је искористио за одмор у Акапулку, где

¹³³ АЈ, КПР I-2/17-6, *Програм званичне посете Мексику његове екселенције господина председника СФРЈ и госпође Броз.*

¹³⁴ АЈ, КПР I-2/17-6, *Забелешке о званичним југословенско-мексичким разговорима.*

му се 15. октобра придружио Лопез Матеос. Том приликом, два председника су водила завршне разговоре, након којих је потписана заједничка изјава.¹³⁵

У заједничкој изјави наведено је да Јосип Броз са својом супругом боравио у званичној посети Мексику од 3. до 16. октобра, одазивајући се позиву који му је мексички председник уручио када је са својом супругом боравио у званичној посети Југославији у периоду од 29. марта до 1. априла 1963. године. Подсећајући на заједничку изјаву потписану 1. априла, два председника поново су изразила своју одлучну подршку принципима и циљевима који су у њој изнети. У вези са тим, потврдили су своје убеђење да се мир и сарадња међу народима могу учврстити само стриктним поштовањем начела независности, самоопредељења и немешања у унутрашње ствари држава. Председници су нарочиту пажњу посветили облицима развоја међународне трговине и поново су изразили мишљење да треба улагати највеће напоре како би се обезбедили услови за размену која би била корисна за све. Такође, изразили су приврженост принципима Повеље Уједињених Нација и потврдили своју жељу за даљим јачањем ове организације, како би она могла да оствари своје циљеве у интересу мира, безбедности и напретка човечанства. Матеос и Броз размотрили су и односе између Мексика и Југославије и са задовољством констатовали да се они све време развијају у духу пријатељства и међусобног поштовања. Изразили су, затим, задовољство што је привредна размена између две земље постала интензивнија, нарочито захваљујући извршавању одлука донетих приликом посете мексичког председника Југославији. Током ове посете, наведено је, две стручне делегације одржале су састанак, чији је резултат био потписивање Допунског протокола Трговачком споразуму из 1950. године, са циљем да се повећа обим трговине и да је за потребе тог циља потребно створити олакшице, како у погледу механизма плаћања, тако и у погледу одобравања кредита. На крају, два председника су се сагласила да је размена њихових посета отворила нове видике за сарадњу Мексика и Југославије, која за циљ не треба да има користи само за два народа, већ и да придонесе успостављању светског мира.¹³⁶

¹³⁵ АЈ, КПР I-2/17-6, *Програм званичне посете Мексику његове екселенције господина председника СФРЈ и госпође Броз.*

¹³⁶ ¹³⁶ АЈ, КПР I-2/17-6, *Заједничка изјава председника Сједињених Држава Мексика и председника СФРЈ, потписана у Акапулку 15. октобра 1963. године.*

Последњег дана посете, југословенска делегација вратила се у Мексико Сити, где је уз свечани испраћај напустила Мексико и упутила се у Сједињене Америчке Државе.

Путовање Јосипа Броза у Сједињене Америчке Државе

Јосип Броз боравио је у Сједињеним Америчким Државама од 16. до 25. октобра 1963. године. Том приликом, водио је разговоре са америчким председником Џоном Ф. Кенедијем¹³⁷ о међународној ситуацији, као и о томе на који се начин могу решити међусобни спорови. На крају посете Сједињеним Америчким Државама, југословенски председник присуствовао је 18. заседању Генералне скупштине Организације Уједињених Нација.¹³⁸

Сједињене Америчке Државе

Сједињене Америчке Државе забележиле су, почетком шездесетих година 20. века, поједине спољнополитичке успехе (повлачење совјетског ракетног наоружања са Кубе, као и јачање позиција у Африци и Азији), те је на основу тога стекла веће самопоуздање при

¹³⁷ Џон Фицџералд Кенеди рођен је 29. маја 1917. године у Бостону. Пореклом је из једне од најбогатијих породица Сједињених Америчких Држава. Школовао се у Бостону, Ривердејлу, Бронксвилу, Њу Милфорду и Чоуту. Студирао је на London School of Economics, а затим и на Универзитетима у Принстону и Харварду. По завршетку студија на Харварду, у лето 1940. године, посећивао је предавања на Високој економској школи у Стенфорду. У пролеће 1941. године пријавио се за војску, али је био одбијен због озбиљне повреде на кичми, али је с јесени упорним настојањем успео да буде примљен. Након Перл Харбура, децембра 1941. године, тражио је да буде премештен из штаба морнарице у Вашингтону у оперативну службу на мору. Почетком 1943. године учествовао је у операцијама против Јапана на Пацифику, где се показао као храбар војник и био тешко рањен. Послератни живот почео је као новинар, али је већ 1946. године напустио новинарство и посветио се политици. Те године, као и 1948. и 1950. био је биран за Представнички дом. Године 1952. кандидовао се за сенатора у држави Масачусетс, где је у изборној борби победио Хенри Кабот Лоџа. Кенеди је на конвенцији странке 1960. године добио кандидатуру Демократске партије за председника Сједињених Америчких Држава. На изборима одржаним исте године, Кенеди је однео победу, те је дужност председника Сједињених Америчких Држава преузео 20. јануара 1961. године. Џон Кенеди је најмлађи председник у историји Сједињених Америчких Држава, али и први председник католик. Био је убеђени противник комунизма.

¹³⁸ АЈ, КПР I-2/17, *Посета Сједињеним Америчким Државама*.

оцењивању сопствене спољнополитичке позиције. У погледу односа са Совјетским Савезом, Сједињене Америчке Државе сматрале су да су у овом периоду изашле из дефанзиве коју је прокламовала Ајзенхауерова администрација. Са друге стране, знајући да је Совјетски Савез постао равноправна супер сила која је у стању да угрози и саму америчку територију, Кенедијева администрација оценила је да, у интересу америчке безбедност, треба са Совјетским Савезом наћи одређену меру заједничког језика.¹³⁹

Отпор који је Западна Европа пружала после кубанске кризе довела је Кенедија у положај да преиспита практичне аспекте политике преговарања са Совјетским Савезом. Отуда се на америчкој страни убрзо пришло извесном успоравању темпа преговарања, при чему је тактичко заостравање ставова послужило као средство на плану настојања да се односи са Западном Европом доведу у ред, али и да се ослаби унутрашњи притисак у Сједињеним Америчким Државама.¹⁴⁰ За Сједињене Државе је у овом периоду економско и политичко уједињење земаља западне Европе било приоритет. Ипак, тежње тих држава за равноправнијим и учествовањем у формулисању западне политике и стратегије добиле су, у првом реду захваљујући Де Голу, изразите антиамеричке акценте.

Након што Сједињене Америчке Државе нису успеле у својим намерама да изолују водеће чланице неангажованих земаља после Београдске конференције, дошло је до преиспитивања њене спољне политике према тим државама. Захваљујући том новом курсу, Сједињене Америчке Државе су код већег броја азијских и афричких земаља успеле да постигну одређену меру разумевања за своју политику и да развију сарадњу на основу релативне подударности интереса. Оне су се на тај начин дистанцирале од политике старих колонијалних сила успевајући да, до извесног степена, умање негативни ефекат створен интервенцијом у Вијетнаму.¹⁴¹

Ситуација на америчком унутрашњем плану почетком шездесетих година била је веома компликована заостравањем односа између ултраконзервативних и либералних снага. У том периоду сами односи између Кенедија и Конгреса постајали су све лошији, па тако амерички председник није успео да кроз законодавно тело спроведе низ мера. Ипак,

¹³⁹ АЈ, КПР I-2/17-8, Информативни материјал о Сједињеним Америчким Државама.

¹⁴⁰ Драган Богетић, *Југословенско-амерички односи 1971-1961*, 18.

¹⁴¹ АЈ, КПР I-2/17-8, Информативни материјал о Сједињеним Америчким Државама.

најважнији успех Кенедија јесте што је 1962. године дошло до изглашавања Закона о проширењу трговине, чиме је у своје руке добио инструмент за регулисање економских односа, у првом реду са Западном Европом.¹⁴²

Ипак, највећи проблем са којим се Кенедијева администрација суочила јсте заостравање расних односа. Иницијатива америчког председника за доношење нових федералних прописа за заштиту грађанских права изазвала је велики отпор ултраконзервативаца са југа Сједињених Држава, којима се придружила и већина републиканских конгресмена. Са друге стране, становништво црне расе прихватило је Кенедијеву акцију и иницијативу, али су сматрали да све то није било довољно и да је федерална влада требало много више да уради.

Сједињене Америчке Државе су од почетка 20. века до периода којим се бавимо забележиле изванредан привредни развој и постигле највиши животни стандард и просечни доходак у свету. Почетком шездестих година привреда Сједињених Америчких Држава и даље је представљала најмоћнију појединачну националну привреду у свету, па је тако у тој земљи током 1962. године произведено 396 милиона тона угља, односно 21% целе светске производње, као и 362 милиона сирове нафте, односно 30% целокупне светске производње. Ипак, проблем незапослености и даље је био велики привредни и друштвени проблем Сједињених Америчких Држава. Број незапослених се сваке године повећавао, те је у фебруару 1963. године износио 6,1% од укупно економски активног становништва. На пораст незапослености утицало је, поред осталог, и релативно опадање инвестиција које су са 11% бруто националног продукта у 1957. години, пале на 9% у 1962. години.¹⁴³

Југословенско-амерички односи

Период који је започео непосредно после Београдске конференције представљао је почетак једног новог развоја у југословенско-америчким односима. Америчка влада, а под њеним утицајем и политичка и шира јавност, реаговале су врло неповољно на активности

¹⁴² Драган Богетић, нав. дело, 48.

¹⁴³ АЈ, КПР I-2/17-8, *Информативни материјал о Сједињеним Америчким Државама*.

и ставове Југославије на Београдској конференцији, при чему се незадовољство посебно концентрисало на ставове о совјетским нуклеарним експериментима уочи почетка саме конференције, затим о Берлину, али и о америчкој бази Гвантанамо на Куби. Прецизирање југословенских ставова по конкретним светским питањима у току XVI заседања Генералне Скупштине Уједињених Нација, у јесен 1961. године, није суштински изменило америчке негативне оцене ставова и активности Југославије на Београдској конференцији. То је довело до погоршања југословенско-америчких односа, што се у првом реду одразило на решавање југословенских инвестиционо-кредитних захтева.¹⁴⁴

Посета југословенског државног секретара за иностране послове Коче Поповића Вашингтону, крајем маја 1962. године, дошла је у периоду када су југословенски односи са Сједињеним Америчким Државама већ били на низбрдици. Изјаве које су након посете уследиле од стране појединих америчких функционера индицирале су да је она била веома успешна. Томе је допринео и став владе Сједињених Држава када је, у периоду непосредно после посете, у Конгресу дошло до напада на основе односа са Југославијом. Ипак, из чињенице да је уопште било могуће покренути овакав напад у Конгресу, видело се да су снаге које су иницирале погоршање односа са Југославијом много озбиљније.¹⁴⁵ То је потврђено почетком октобра, када је амерички Конгрес донео амандман на Закон о проширењу трговине којим је Кенедију наложено да Југославији одузме калузулу највећег повлашћења. Ова мера представљала је до тада најозбиљнији догађај у процесу погоршања односа двеју земаља.¹⁴⁶

У периоду који је уследио, односи Југославије и Сједињених Америчких Држава спустили су се на веома низак ниво. Ипак, и такви међусобни односи били су далеко развијенији од односа које су Сједињене Државе имале са другим земљама источне Европе. Све то време, америчка штампа је константно писала негативно о Југославији, нарочито у вези југословенских односа са Совјетским Савезом и другим социјалистичким земљама. У једном тренутку је чак и влада Сједињених Држава морала да утиче на медије како не би дошло до екстремних интерпретација Брежњевљеве посете Југославији, желећи

¹⁴⁴ Исто.

¹⁴⁵ Исто.

¹⁴⁶ Драган Богетић, нав. дело, 52.

да, ипак, очува простор за формулисање нове основе односа са Југославијом. Такође, један од већи проблема у југословенско-америчким односима била је карипска криза. По избијању кризе југословенски ставови и активност, а нарочито јавно иступање и писање штампе, били су предмет појачаног америчког незадовољства. Поред тога, ни југословенски став по питању дугорочног решења проблема односа у карипском подручју – очување независности и интегритета Кубе, као и немешање у њене унутрашње послове, никако није одговарао Американцима.

Отказивањем војне помоћи коју је Југославија примала до 1956. године из Сједињених Америчких Држава, дошло је до већег захлађења односа на војном плану. Односи који су настали после тога, па све до 1961. године били су карактерисани релативном стабилношћу, са повременим осцилацијама које нису уносиле битне промене. Међутим, после Београдске конференције поново је дошло до наглог погоршања војних односа, са тенденцијом пада, што се нарочито манифестовало на плану војних набавки.¹⁴⁷ Тако је америчко Министарство одбране, на основу Закона о војној помоћи, обуставило продају војног материјала Југославији. Спровођење ових мера отпочело је фебруара 1963. године на иницијативу Министарства ваздухопловства. Пре ове забране, набавке Југословенске Народне Армије код америчког Министарства одбране износиле су 60% свих југословенских набавки на тржишту Сједињених Америчких Држава. Последице овога имале су велики утицај на бојеву готовост југословенске мото-технике, па је тако најтеже од свих било погођено војно ваздухопловство.¹⁴⁸

Економски југословенско-амерички односи били су у сталном успону од 1951. године. Осим пораста редовне робне размене, интензивни су били односи и на плану пољопривредних вишкова, инвестиционих кредита, као и техничкој сарадњи. Овај успон трајао је све до октобра 1962. године, када су наступиле тешкоће. Укидање клаузуле највећег повлашћења створило је неповољну ситуацију у размени са Сједињеним Државама. Иако укидање клаузуле није наступило истог тренутка, ефекти саме одлуке осетили су се веома брзо (почело је да долази до честих бојкота југословенске робе). У

¹⁴⁷ Исто.

¹⁴⁸ АЈ, КПР I-2/17-8, Информативни материјал о Сједињеним Америчким Државама.

првој половини 1963. године извоз из Југославије у Сједињене Америчке Државе опао је за око 1,5 милиона долара у односу на исти период прошле године.¹⁴⁹

Непријатељска активност политичке емиграције у Сједињеним Америчким Државама према Југославији настављена је и током 1962. и 1963. године, у чему је налазила на подршку појединих америчких конгресмена и сенатора. Активност емиграције манифестовала се на бројним прославама као што су *Дан Драже Михајловића* које су организовали четници, као и *Дан оснивања НДХ* које су организовале усташе окупљене у организацију *Уједињени амерички Хрвати*. У Њујорку је 28. августа 1962. године одржан конгрес представника усташких организација из Сједињених Америчких Држава, Канаде и неких држава Латинске Америке и Европе. Конгрес је позвао на интензивну борбу против Југославије и у ту сврху формирао централно тело *Хрватско народно веће* са седиштем у Сједињеним Државама. Такође, орагиназија *Уједињени амерички Хрвати* из Њујорка организовала је, уз дозволу власти, децембра 1962. године демонстрације испред југословенског Генералног конзулата. Том приликом вређан је и сам Јосип Броз. Ипак, најтежи инцидент догодио се фебруара 1963. године нападом на југословенски Генерални конзулат у Чикагу, када је покушано паљење службених просторија.¹⁵⁰

Јосип Броз у посети Сједињеним Америчким Државама

Председник Сједињених Америчких Држава упутио је позив Јосипу Броз да се, на повратку из Латинске Америке, сретне с њим у Вашингтону како би размотрили гледишта о међународним, али и билатералним питањима од заједничког интереса. Тај позив уследио је након једног периода оклевања, кратко време пред полазак југословенског председника на пут у Латинску Америку. До позива је дошло у условима попуштања међународне ситуације поводом закључења Московског споразума, али међу мотиве треба свакако убројити и његову личну жељу да се састане са Брозом.

Југословенски шеф државе допутовао је у Вашингтон 18. октобра 1963. године где је дочекан уз војне почасте. По спољним манифестацијама, сусрет два председника имао је

¹⁴⁹ Исто.

¹⁵⁰ Исто.

пре карактер пуне службене посете шефа једне стране државе, него карактер кратког радног сусрета, како је то у почетку било планирано. Почасти указане Брозу, свечани ручак уз учешће најистакнутијих америчких личности, пуна пажња коју је Кенеди показао према југословенском председнику, затим разговори Броза и Кенедија, као и састанак Коче Поповића и Дина Раска, претворили су сусрет у Вашингтону у један од важних међународних догађаја.¹⁵¹

Разговори који су уследили између два председника, коме су са југословенске стране присуствовали Мијалко Тодоровић, Коча Поповић и Вељко Мићуновић, а са америчке, поред Кенедија, државни секретар Дин Раск, подсекретар Хариман, као и помоћник државног секретара Тилер, вођени су у духу пуне равноправности и са пријатељском отвореношћу. Сам разговор вођен између два председника, претежно је обухватао шира међународна питања, док је мање времена било посвећено билатералним односима. Кенеди се све време интересовао за Брозово мишљење о Латинској Америци, као и о односима Исток-Запад, посебно у вези са трајношћу совјетске оријентације на коегзистенцију и споразумевање. Броз је том приликом замолио Кенедија за веће разумевање према земљама Латинске Америке које се налазе у фази развитка и настоје да обезбеде своју независност. Посебно је напоменуо да би Сједињене Америчке Државе требало да промене начин помагања, тако да би се омогућило да те земље што пре постану равноправни партнери у трговинској размени. Америчког председника су, са друге стране, више интересовали разлози који су условили промену совјетске политике, односно, занимало га је да ли је то само промена тактике или трајнији курс. Броз је истакао да се не ради о промени преко ноћи, него о процесу у Совјетском Савезу који је одавно почео. Навео је да је Совјетском Савезу у том тренутку био потребан мир и да је Хрушчов, према томе, заинтересован за нови курс.¹⁵²

На иницијативу југословенског председника, покренуто је и питање економског развоја, као и питање разоружања. Поред тога, заложио се и за пружање помоћи земљама у развоју. Највећи проблем је, према његовом мишљењу, била диспропорција између цена сировина и цена индустријских производа. Такође, вођени су разговори и о другим

¹⁵¹ АЈ, КПР I-2/17-8, *Забелешке о разговорима председника Тита са председником Кенедијем*.

¹⁵² Исто.

међународним проблемима, као што су кубанска криза, алжирско-марокански спор и ситуација у Јемену.¹⁵³

У вези билатералних односа, Броз је изнео податке о резултатима постигнутим у економском развоју Југославије и захвалио се на помоћи Сједињеним Америчким Државама која је, према његовим речима, била врло корисна у годинама када је била највише потребна. Подвукао је, затим, потребу развијања економских односа без дискриминације, у обостраном интересу. Кенеди је навео да су му успеси југословенског привредног развоја итекако познати и да је веома поносан што је његова земља томе дала допринос. На крају разговора, Броз се захвалио америчком председнику на издашној помоћи у вези земљотреса у Скопљу.¹⁵⁴

У одвојеном састанку који је вођен између југословенског министра иностраних послова Кое Поповића и америчког државног секретара Дина Раска, вођени су разговори о односима Сједињених Америчких Држава и Совјетског Савеза, затим о проблему спречавања ширења нуклеарног оружја, Берлину, као и о другим међународним проблемима. Разговор је протекао у изузетно пријатељском тону, у коме ја Раск показао умереност у ставовима и у целини потврдио курс који је ишао ка побољшању односа Исток-Запад.¹⁵⁵

Након завршетка међусобних разговора две делегације потписале су заједничко саопштење о њима. Наведено је да су се двојица председника сусрела 17. октобра 1963. године у Белој кући, где је дошло до исцрпне размене мишљења о актуелним питањима из области међународних односа, као и о питањима из области међусобних односа двеју земаља. Према заједничкој изјави, разговори су вођени у атмосфери отворености и били су прожети обостраним настојањима да се што више допринесе даљем узајамном упознавању и разумевању гледишта, како у погледу развоја билатералних односа, тако и у погледу оцене савремене међународне ситуације и активности земаља на међународном пољу. Са задовољством је констатовано да Споразум о забрани нулеарних проба у атмосфери, под водом и у космосу, који је недавно постигнут између Сједињених Америчких Држава,

¹⁵³ Исто.

¹⁵⁴ Исто.

¹⁵⁵ АЈ, КПР I-2/17-8, *Забелешка о разговорима Коче Поповича са Дином Раском.*

Совјетског Савеза и Велике Британије, представља први значајан корак ка денуклеаризацији света. Такође, констатовано је да са обе стране постоји сличност гледишта у погледу улоге Организације Уједињених Нација, као и потребе давања пуне подршке њеним напорима на развијању и учвршћивању међународне сарадње и очувању мира у свету. Поред тога, у разговорима је истакнуто да односи међу државама, засновани на принципима независности, равноправности, немешања у унутрашње стваре и међусобног поштовања, представљају битан предуслов за изградњу трајног и праведног мира у свету. Два председника размотрила су и стање и перспективу даљег развоја билатералних односа Југославије и Сједињених Америчких Држава, те је констатовано да су постигнути значајни резултати у развоју сарадње између две земље. Обе стране изразиле су спремност за даље унапређивање те сарадње, на бази равноправности и обостраних интереса, на економском, културном и другим пољима. На крају, југословенски председник изразио је своје задовољство што је био у могућности да проведе извесно време у државама Калифорнији, Њујорку и другима.¹⁵⁶

Након завршетка посете Сједињеним Америчким Државама, Јосип Броз се упутио на седницу Генералне Скупштине Организације Уједињених Нација, на којој је одржао и говор.

Штампа о посети Јосипа Броза земљама Латинске Америке и Сједињеним Америчким Државама

Када се у штампи званично појавила информација да Јосип Броз креће у обилазак земаља Латинске Америке, новинске агенције тих земаља почеле су интензивније да пишу о томе. Бразилска, чилеанска и мексичка штампа стварале су позитивну атмосферу поводом предстојече посете. Информације су углавном биле усмерене на истицање значаја посете, посебно наглашавајући перспективу будуће сарадње Југославије и земаља

¹⁵⁶ АЈ, КПР I-2/17-8, *Заједнички југословенско-амерички коминике*.

Латинске Америке. Такође, од друге половине августа 1963. године, у Југославији је боравило шест латиноамеричких новинара, који су дошли искључиво због посете.

Након завршетка посете југословенског председника Бразилу, већина листова те највеће јужноамеричке земље коментарисала је позитивно. Могло се тих дана у бразилској штампи прочитати да су Броз и Гулар тражили форму за бољу економску сарадњу, као и тешњу сарадњу у решавању светских питања. Поред тога, сви листови су писали о публицићету који је посети посветила светска штампа. Неки листови пренели су и писање лондонског *Times*-а који је напоменуо да у Бразилу није било све како треба, те да је посета била ограничена само на Бразилију. Што се тиче светске штампе, од свих изјава највећи публицићет давала је оценама југословенског председника о превазилажењу блокова, као и о потреби заједничке акције Исток-Запад.¹⁵⁷

По завршетку посете Бразилу, светска штампа наставила је са објављивањем извештаја о посети Чилеу, али са мањим публицићетом и нешто ређе. Упоредо са успешним одвијањем посете, без неких посебних проблема и тешкоћа, публицићет у западној штампи и Сједињеним Америчким Државама знатно се смањео и свео искључиво на регистровање краћих вести. У самом Чилеу, позитивно постављање и ангажовање целокупне чилеанске штампе, превазишло је чак и југословенска очекивања. Она је по количини и садржају дала врло позитиван публицићет посети, али и самој Југославији уопште. У томе су углавном учествовали сви значајнији листови, како провладини, тако и независни, односно они под утицајем Сједињених Америчких Држава.¹⁵⁸

Боливијски медији детаљно су испратили посету Јосипа Броза тој континенталној земљи Латинске Америке. Већина листова објавила је говоре оба председника са банкета, или њихове делове. У посебном чланку описана је протоколарна посета југословенског председника Естенсору, као и разговор двојице председника, који се могао испратити само кроз прозор, јер је новинарима био забрањен приступ. У већини медија посета је означена као врло успешна, захваљујући којој би сарадња двеју држава у будућности требало да буде још интензивнија. Ипак, један чилеански лист, *Пресенција*, на трећој страни је

¹⁵⁷ АЈ, КПР I-2/17, *Писање латиноамеричке и друге штампе о посети председника Тита земљама Латинске Америке и Сједињеним Америчким Државама*.

¹⁵⁸ Исто.

објавио слику Степинца уз дужи чланак о томе како се у Југославији врши прогањање цркве. Поред тога, лист је пренео да је Броз био хладно и протоколарно примљен од стране народа, који се, према речима *Пресенције*, више интересовао за аутомобилске трке које су се одржавале у граду.¹⁵⁹

Интересовање мексичке и америчке штампе за посету југословенског председника Мексику било је изузетно велико. Сам ток посете испратило је око 100 домаћи, страних и југословенских новинара и фоторепортера. Према наводима мексичке штампе, Брозова посета тој латиноамеричкој земљи имала је изванредан значај, јер мексичка влада никада није уложила толики труд, ни придала такав значај ниједној посети страног шефа државе. То је према мексичким листовима представљало потврду реafirмације независне спољне политике Мексика. Један лист је том приликом навео да је Броз као личност остављао на народ очаравајући утисак, чему је највише допринела његова једноставност, срдачност у сусретима, леп третман према штампи, као и пристанак да увек да изјаву.¹⁶⁰

Америчка јавност је Брозовој посети Вашингтону и разговорима између два председника дала максималан публицитет, па је тако Њујорк Тајмс сусрету двојице председника посветио добар део прве и читаву другу страну, објављујући и фотографије. У овом броју објављен је извештај о разговорима у Белој кући, затим посебан приказ личности југословенског шефа државе, као и посебан извештај о политици неангажованости. Такође, Вашингтон Пост на првој страни пренео је извештај свог сарадника из Беле куће. У истом броју дат је и уводни текст под насловом *Тито у Вашингтону* у коме се изричито наводи да је Броз *ваљан и добро дошао посетиоц у Вашингтону*. И Њујорк Тајмс и Вашингтон Пост оценили су посету Јосипа Броза врло корисном и успешном.¹⁶¹

¹⁵⁹ Исто.

¹⁶⁰ Исто.

¹⁶¹ Исто.

Говор Јосипа Броза након повратка са пута

Приликом дочека који је Брозу приређен поводом повратка из Латинске Америке, југословенске председник се обратио народу. На самом почетку говора изразио је велико задовољство што се из пријатељских земаља делегација вратила у домовину. Прелазећи на утиске са путовања, окупљеним грађанима пренео је да народи држава Латинске Америке много тога знају о Југославији, која је својом принципијелном спољном политиком и својим унутрашњим развитком и у том делу света стекла велики углед. Том приликом желео је да изнесе само неке импресије које је из тих земаља понео. Што се тиче Бразила, напоменуо је да југословенска делегација није била у стању да види много тога, али да се несумњиво ради о веома богатој земљи која се суочава са многим проблемима и тешкоћама. Сличај је случај и са Чилеом, иако Чиле, по мишљењу југословенског председника, у одређеним сегментима стоји много боље него друге земље Латинске Америке. Након тога, прешао је на своје путовање у Мексико, којим је био дубоко импресиониран. Навео је да је југословенска делегација у тој земљи дочекана са огромном топлином и ентузијазмом, као и са снажним пријатељским осећањима према Југославији и њеном народу. Подстакнут таквим дочеком, Броз је најавио да ће убудуће још интензивније радити на зближавању две земље. Напоменуо је да треба искористити могућност јачања економских и културних веза, са свим посећеним земљама Латинске Америке, јер верује да би оне биле од користи свим тим државама.¹⁶²

Броз је окупљеном народу пренео да се спољнополитички ставови председника Гулата, Алесандрија, Естенсора и Матеоса у много чему подударају са југословенским гледиштима, нарочито око питања разоружања, ликвидирања нуклеарног наоружања, помоћи економски недовољно развијеним земљама, као и око дефинитивног укидања колонијализма. Напоменуо је, затим, да су приликом посете свакој од земаља Латинске Америке разговарали са бројним југословенским становништвом које живи у тим

¹⁶² АЈ, КПР I-2/17, *Говор Јосипа Броза након повратка са пута у Латинску Америку и Сједињене Америчке Државе*.

државама. Већина југословенске емиграције живела је у Чилеу, али је знатан број њих ухлебљење нашао и у Боливији и Мексику.¹⁶³

Што се тиче путовања у Сједињене Америчке Државе, Брзо је навео да су разговори са америчким председником текли у пријатељском тону у коме су они разменили мишљења о ситуацији у свети, али и о међусобним односима. Према његовом мишљењу, посета и разговори били су веома корисни, јер, како наводи, могли су непосредно видети и чути да и Кенеди жели да очува и учврсти мир. Напоменуо је да је америчког председника посебно замолио да се још активније заложи за даље стишавање међународне затегнутости и изналажење мирољубивог споразумевања. На крају је укратко споменуо своје учешће на седници скупштине Уједињених Нација и још једном се захвалио на топлом дочеку.¹⁶⁴

Закључак

Односи Југославије са земљама Латинске Америке и Сједињеним Америчким Државама убрзано су почели да се развијају након Другог светског рата. Са неким од тих земаља међусобна сарадња подигнута је на висок ниво, док је са другима она остала у домену одржавања протоколарних контаката. Односи са земљама Латинске Америке знатно су почели да напредују након посете југословенског државног секретара за иностране послове Коче Поповића 1962. године. Том приликом потписани су бројни уговори и споразуми, а ударен је и темељ за предстојећу посету Јосипа Броза тим земљама. Глани циљеви посете југословенског председника Бразилу, Чилеу, Боливији, Перуу и Мексику било је јачање политичких и економских веза. Броз је овом посетом желео да се приближи тим државама Латинске Америке, које су у том тренутку почеле да мењају своју спољнополитичку оријентацију, односно да је све мање везују за Сједињене Америчке Државе. Ипак, како је целокупна Латинска Америка економски дубоко повезана са том

¹⁶³ Исто.

¹⁶⁴ Исто.

северноамеричком државом, њихови нови ставови у спољној политици морали су имати обзира и према њој. Што се економских мотива посете тиче, југословенски лидер желео је да, успостављањем што приснијих међусобних односа, који би довели до повећања робне размене и давања кредита латиноамеричким земљама, успостави још чвршће односе са њима, који се, на тај начин, не би базирали само на политичким ставовима. Спољнополитички ставови латиноамеричких држава које је Јосип Броз овом приликом посетио, почели су, у том периоду, све више да се поклапају са гледиштима које су имале неангажоване земље. Међутим, како због притиска из Сједињених Америчких Држава, тако и због често нестабилне унутрашње ситуације, ти ставови у светским међународним организацијама нису увек могли бити брањени.

Јосип Броз је на своје путовање у земље Латинске Америке и Сједињене Америчке државе кренуо је средином септембра 1963. године. Том приликом посетио је Бразил, Чиле, Боливију, Перу, Мексико и Сједињене Америчке Државе. Сусрео са тада са свим председницима тих држава, са којима је разменио своја мишљења о бројним међународним проблемима, али и о билатералним односима. Читајући заједничко саопштење јавности издато током сваке посете, видимо да су се ставови држава у овом периоду знатно подударали. У тим изјавама наглашавано је да се земље потписнице залажу за решавање међународних криза мирним путем, затим за потпуно разоружање и обустављање нуклеарних проба, затим за успостављање равноправније економске сарадње на светском нивоу, као и за што скорије решавање питања деколонизације. Такође, често је напомињано да индустријски развијене земље треба да помогну оним неразвијеним указујући на превелики јаз који постоји између њих.

Након обиласка државе Латинске Америке, југословенски лидер упутио се у Сједињене Америчке Државе, где је са америчким председником водио исцрпне разговоре о међународним проблемима, али и о билатералним односима двеју земаља. Разговори који су том приликом вођени у Белој кући, показали су да обе стране желе да превазиђу проблеме у економској сарадњи, до којих је дошло након одређених политичких конфронтација. Два председника су у тим разговорима показали велико међусобно поштовање и навела да ће учинити све што је у њиховој моћи како би проблеми економске сарадње свели на минимум.

Посете Јосипа Броза земљама Латинске Америке и Сједињним Америчким Државама биле су од великог значаја за јачање улоге Југославије у међународним оквирима, као и афирмисање за једног од лидера неангажованих земаља. Оне су југословенском лидеру пружиле могућност да поправи свој лични положај у тим земљама, али и да успостави тешње политичке и економске односе са индустријски не толико развијеним државама Латинске Америке, али изузетно богатим природним ресурсима.

Извори и литература

Необјављени извори:

Архив Југославије, Кабинет Председника Републике

Литература:

Драган Богетић, *Југословенско-амерички односи 161-1971*, Београд 2010.

Дубравка Стојановић, *Рађање глобалног света 1880-2015*, Београд, 2015.

Драган Богетић, *Нова стратегија спољне политике Југославије 1956-1961*, Београд, 2006.

Спољна политика Југославије 1950-1961, Београд 2008.

Бранко Петрановић, *Историја Југославије: 1918-1988 Књ. 1-3*, Београд, 1988.

Дарко Бекић, *Југославија у Хладном рату*, Загреб 1988.

Љубодраг Димић, *Југославија и Хладни рат: огледи о спољној политици Јосипа*

Броза Тита (1944-1974), Београд 2014.

Од Арне Вестада, *Глобални хладни рат*, Београд 2008.

Џон Луис Гедис, *Хладни рат*, Београд 2003.

Волтер Лакер, *Историја Европе: 1945-1992*, Београд 1999.

В. Петровић, *Josip Broz Tito's summit diplomacy*, Београд 2014.